

Násilie v čase volieb v priestore krajín západného Balkánu: mapovanie konceptuálneho rámca

Michal Mocht'ak¹

Abstract: *Violence During Elections in the Area of Western Balkan Countries: Mapping the Conceptual Framework.*

The goal of the study is to present data about the occurrence of violence during elections in Western Balkan countries, and to formulate common patterns that describe the interactions within the background of electoral competition. The main focus is on the functional presence of violence and its link to the institute of elections. The paper suggests that elections as an institution affect the social interactions which can be initiated, reinforced or stifled. On the basis of micro-case studies of seven Balkan countries (Croatia, Serbia, Montenegro, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, Macedonia and Albania), the existing theory is evaluated and a broader approach for the study of violence in the electoral arena is formulated. Such a comparative perspective prepares ground for conclusions regarding the patterns of violence that are present in the region of Western Balkan, and point to the underdeveloped nature of the concept of violence during elections.

Keywords: *Elections, Violence, Conflict, Western Balkans*

1. Úvod: Násilie v čase volieb ako téma výskumu

Transformácia spoločností, ale i obdobia kríz sú spojené s rizikom výskytu násilia, ktorého charakter môže nadobúdať rôzne podoby a intenzity. Toto násilie je výsledkom tlakov, ktoré v komunite existujú a ich relevancia je podmienená kontextom spoločenských interakcií, ako i individuálnej percepcie udalostí v čase a priestore (prístup content and context, viď Wolff 2011: 17-27). Funkčné demokratické spoločnosti disponujú komunikačnými kanálmi a efektívnymi prostriedkami, ktoré je možné použiť k znižovaniu napätia a posilňovaniu sociálneho zmieru za predpokladu, že charakter týchto „nástrojov“ je morálne a predovšetkým právne ospravedlniteľný a zároveň pôsobí ako nárazník pri náhodných alebo očakávaných otrasoch. Tieto kanály sú reprezentované predovšetkým charakterom inštitúcií a ich reálnym výkonom, rovnako ako historickou tradíciou a kultúrnym kontextom. V prípade disfunkcie dochádza ku kumulácii napätia a v momente dosiahnutia hraničného prahu k jeho eskalácii (della Porta 2008: 223; porov. Dunning 2011: 335; Brancati, Snyder 2011; Pierson 2004: 83).

¹ Autor je interný doktorand na Katedre politológie, Fakulty sociálnych štúdií, Masarykovej univerzity. Email: mochtak@mail.muni.cz.

Rovnako v prípade nefunkčného inštitucionálneho rámca existuje riziko pre aktiváciu hraníc *my a oni*, následkom čoho vznikajú spory, ktorých charakter môže nadobúdať, a často i nadobúda, násilné prejavy (Gallager 2004: 303). Tieto procesy sa zvyčajne vyskytujú v rôznych podobách a intenzitách, pričom iniciujú protiopatrenia, ktorých primárnym cieľom je spoločenský pohyb zastaviť a vrátiť systém do stavu pomyselnej rovnováhy. Ako prostriedok je často využívané násilie v najrôznejších podobách (Koch, Gartner 2005: 875; porov. Ellman, Wantchekon 2000: 500-502).

Štúdia sa snaží vyhodnotiť dáta získané pri mapovaní výskytu násilia v čase volieb v priestore krajín západného Balkánu (viď *Prílohy*) a následne pomocou komparatívnej perspektívy identifikovať vzorce násilnej interakcie vo volebnej aréne, a prispieť tak k rozvoju teórie volebného násilia resp. teórie násilia v čase volieb (porov. Collier 1993: 112; Przeworski, Teune 1970: 33). Väzba medzi inštitútom volieb a násilím je v akademickej diskusii reflektovaná predovšetkým s odkazom na volebné inžinierstvo a polemiku o vhodnosti volebných systémov pre jednotlivé typy rozdelených spoločností, čo je z pohľadu komplexného uchopenia témy nedostatočné (Wolf 2011; Reilly, Reynolds 1999; porov. Bogaards 1998; Horowitz 1993; Lijphart 1994). Táto debata je dopĺňaná dimenziou etnicity a etnických konfliktov, ktoré z pohľadu súčasného výskumu tvoria najčastejšie pozadie eskalácie násilia v čase volieb, i keď priestor západného Balkánu tento model nenapĺňa dokonale (viď závery; porov. Wilkinson 2004). Inštitucionálny prístup, ktorý v akademickom diškurze dominuje, je prítomný i v praktických implikáciách policy a v programoch medzinárodných organizácií (UNDP 2009; IFES 2011; EaP 2009). Napriek odkazom na postupy, ktoré v posledných rokoch získali v mnohých oblastiach rozsiahlu podporu, je výskyt násilia stále častý a jeho relevancia je rozšírená i na spoločnosti, kde tento akt nie je primárne spájaný s organizáciou formálne prvých demokratických volieb.

Jeden z hlavných stimulov pre spracovanie témy násilia v čase volieb je možné identifikovať v úzko profilovanej akademickej diskusii, ktorá sa zaoberá primárne oblasťou Afriky, prípadne etnicky motivovaným násilím v širšom kontexte (Srí Lanka, India a pod.). Výstupné koncepty sú nedostatočne systematicky aplikované na iný geografický priestor a spätne evaluované, pričom chýba cieľená snaha o ich testovanie v iných typologických prostrediach (FES 2001; Hickman 2009: 431; porov. aplikáciu konceptu volebného násilia a jeho podoby ako single issue v Iraku, Bosne a Hercegovine, Kirgizsku, Indii a Kosove; IFES 2011a; Wilkinson 2004; Fischer 2002; porov. Mareš 2007: 97-102; Backes, Mletzko, Stoye 2010). Záujem o teoretické uchopenie fenoménu násilia v čase volieb bol zaznamenaný v prípade nadácie IFES (International Foundation for Electoral Systems), ktorá sa v rámci projektu *Election, Violence, Education and Resolution* pokúša monitorovať a analyzovať výskyt volebného násilia a zasadiť ho do kontextu rozvoja demokracie a zdravej demokratickej spoločnosti (IFES 2011b; Fischer 2002). Nedostatkom zvolenej metodológie je chýbajúca väzba na teoretické pozadie širšieho

konceptu kolektívneho násilia, ktoré tvorí vyššiu konceptuálnu úroveň vo vzťahu k výskumnému problému.

Túto medzeru čiastočne dopĺňa projekt UNDP (United Nations Development Program), ktorý prístup IFES v mnohých ohľadoch rozvíja, i keď mu chýba jasne formalizovaná podoba. V hlavnom analytickom rámci vystupuje snaha o konceptuálne zastrešenie fenoménu násilia v čase volieb a jeho reflexiu v súčasnej akademickej debate. Tá sa primárne orientuje na postkonfliktnú rekonštrukciu spoločností a otázku vhodnosti toho ktorého volebného dizajnu pre konkrétny typ komunity (inštitucionalistická paradigma). (UNDP 2009).

S naznačeným charakterom súčasnej diskusie existuje priestor pre rozvoj konceptu násilia v čase volieb (resp. volebného násilia) a jeho väzbu na eskaláciu konfliktov v rámci rôznych typov spoločností, pričom rezonuje snaha o systematické rozšírenie teoretického rámca na inú geografickú oblasť ako je Afrika, prípadne juhovýchodná Ázia. Je možné sa domnievať, že modely IFES a UNDP sú, resp. budú naďalej primárne zamerané na africký kontinent, prípadne rozvojové krajiny, ktorých samotný nedostatok demokratickej tradície a kultúrnej väzby na formálny model liberálnej demokracie predstavuje z pohľadu autora jednu z elementárnych príčin výskytu násilia spojeného s aktom volieb. Prínos výskumu sa týka predovšetkým možnosti aplikácie konceptov vytvorených v inom prostredí (Afrika) na geografickú oblasť, kde sa táto forma násilia systematicky neskúmala.

Základné ciele, ktoré si tento text kladie, súvisia so snahou o ďalšiu konceptualizáciu násilia v čase volieb, v kontexte širšieho pojatia vnútroštátneho násilia, pričom súčasný vedecký diskurz tvorí jeho integrálnu súčasť. Primárne operacionalizovanými konceptmi sú *volby a násilie*, pričom výskumná otázka smeruje k identifikácii vzorcov násilnej interakcie v čase volieb v kontexte ich výskytu v priestore krajín západného Balkánu. (O: *Aké vzorce násilia v čase volieb existujú v priestore krajín západného Balkánu?*). Pomocou kvalitatívneho šetrenia, ktoré je založené na kombinácii analytického rámca IFES a výskumného nástroja pre analýzu demokratického procesu v postkonfliktných oblastiach (UNDP), sú zhromaždené a kódované informácie o násilných incidentoch v čase volieb v krajinách regiónu západného Balkánu a následne analyzované v komparatívnom pohľade (viď dáta v prílohách, porov. Collier 1993: 112; Przeworski, Teune 1970: 33; Mair 1996: 309-335; Sartori 1970: 1994). Na základe identifikácie kľúčových elementov násilia sú formulované tvrdenia (isté operačné hypotézy), ktoré rozvíjajú konceptuálnu stránku teórie volebného násilia. Závěry následne prezentujú dynamické vzorce, ktoré sú zasadené do širšej akademickej diskusie, pričom sa tým reflektuje snaha aplikovať koncept násilia v čase volieb do priestoru západného Balkánu. Výber regiónu súvisí s už naznačeným záujmom o prenesenie konceptu volebného násilia do prostredia, kde bol doteraz aplikovaný minimálne, pričom je v ňom možné vysledovať širokú škálu dynamických prvkov (prítomnosť ozbrojeného konfliktu,

etnicita, demokratizácia, politická rivalita a pod.) a zároveň tam existuje určitá tradícia konania volieb (nie nutne demokratických).

2. Postup a metodológia

K výskumu násilia v čase volieb sa pristupuje z perspektívy inštitucionalizmu, ktorý vníma celý koncept cez prizmu pôsobenia volieb. Tie nadobúdajú v prípade výskytu násilnej interakcie pozíciu iniciačného, ale predovšetkým posilňujúceho faktora (porov. UNDP 2009: 4-5). Samotný postup je možné rozdeliť do dvoch analytických dimenzií, pričom ich charakter je z podstaty výskumného problému previazaný. V jadre stojí potreba identifikovať pozíciu volieb v kontexte výskytu násilia a funkčne prepojiť jeho prítomnosť s inštitútom konania volieb. Voľby ako inštitúcia pôsobia na spoločenské interakcie, ktoré dokážu iniciovať, posilniť alebo utlmiť. V kontexte získaných dát (druhá dimenzia) je uskutočnená reflexia existencie konceptu volebného násilia a jeho väzby na širšie definovaný konštrukt vnútroštátneho násilia, pričom je rozvinutý jeho bezpečnostný aspekt a celková polemika.

Dátovú základňu tvorí kvalitatívna analýza výskytu násilia v čase volieb v priestore krajín západného Balkánu a jeho evaluácia v komparatívnom pohľade. Z logiky dizajnu výskumu sa jedná o primárne synchronnú komparáciu s čiastočným presahom do prostredia komparácie analogických situácií, teda rámca obohateného o diachrónnu logiku (porov. Lijphart 1971: 682-693; Pennings, Keman, Kleinnijenhuis 2006: 20-23, 41-42). Samotný región je definovaný primárne ako politický konštrukt, ktorý zahŕňa Albánsko a nástupnícke štáty bývalej Juhoslávie – Chorvátsko, Srbsko, Bosna a Hercegovina, Macedónsko, Čierna Hora a Kosovo (CEC 2008: 2).² Na základe existujúcich konceptov (IFES a UNDP) a ich metodologického uchopenia sú zaznamenané a evaluované prejavy násilia v čase volieb, pričom voľby nezahŕňajú len samotné hlasovanie, ale i celý volebný cyklus.

Text pracuje s tradičným pojatím volebného cyklu, teda rámca, ktorý má svoj začiatok a koniec (Adamová et al. 2001: 263-265; porov. prístupy k monitoringu, in: EUEO 2008). Dôvodom je formálne nastavenie modelu volebného monitoringu zo strany medzinárodných misií a dát, ktoré je možné získať, pričom to neeliminuje metodologické problémy v kontexte makroduvergiárskej agendy (Taagepera 2007: 107). Získané dáta slúžia k reflexii teoreticky ukotveného konceptu násilia v čase volieb, ako i analytických rámcov vypracovaných IFES a UNDP. V záverečnej časti štúdie sú tieto dáta spracované prostredníctvom komparatívnej perspektívy a následne prezentované ako vzorce násilia v priestore krajín západného Balkánu.

² V súčasnosti všeobecne prijímané vymedzenie regiónu západného Balkánu nezahŕňa Slovinsko, a to i napriek relevantným historickým väzbám na federálnu Juhosláviu. Samotný geografický útvar predstavuje primárne sociálny konštrukt a ako taký je i v práci reflektovaný (porov. Stojarová 2010b: 5). Z pohľadu výskumu bezpečnosti je možné hovoriť o istom druhu bezpečnostného komplexu či regiónu (porov. Buzan, Waever 2003: 40-51).

Zdroj dát tvorí vlastné šetrenie a jeho interpretácia v kontexte vnútroštátneho násilia. V období rokov 1989 až 1996/1997 sú dáta získavané na základe politologickej a historiografickej literatúry, odborných publikácií a volebných monitoringov venujúcich sa geografickému priestoru západného Balkánu. Od roku 1997 sú výhradne ako zdroj dát využité monitoringy OBSE, ktoré v obmedzenej miere zachytávajú i tzv. low-intense incidenty. V tomto postupe je využitá kvalitatívna analýza prípadov (incidenty volebného násilia), ktorá poskytuje základnú sadu informácií pre evaluáciu konceptu násilia v čase volieb (v kontexte analytických rámcov IFES a UNDP). V období rokov 1989 – 2009 sú v prostredí krajín západného Balkánu identifikované národné voľby do zákonodarného orgánu krajiny, resp. jeho rozhodujúcej komory a voľby hlavy štátu (priama voľba), ktoré vzhľadom na konštituovanie demokracie a prístup k moci tvoria kľúčovú úroveň analýzy (porov. argumentáciu v Goati 2001: 53). Výnimku tvorí Bosna a Hercegovina ako relatívne neštandardný model usporiadania krajiny, kde sú ako základná jednotka výskumu identifikované federálne voľby.³ V rámci inštitútu volieb a časového obdobia, ktoré vymedzuje, sú identifikované prípady násilia, ktoré sú analyzované a následne kódované do prehľadnej matice (viď *Prílohy*).

Vzhľadom na dynamický vývoj geografického priestoru je celý komplex vnímaný cez prizmu volebného cyklu na národnej úrovni, ktorý samozrejme reflektuje kontextuálne činitele násilia v čase volieb, ale primárne nie je viazaný na teritoriálne vymedzenie štátu (status quo po roku 1989 v Juhoslávii a de facto i de iure vnútorné členenie Socialistickej federatívnej republiky Juhoslávia - SFRJ). To umožňuje pristupovať k volebnému násiliu bez ohľadu na to, ktorá vláda dané voľby organizuje, pričom je možné sledovať sekundárnu líniu continuity vo vzťahu k bývalému štátnemu útvaru. Inými slovami povedané, voľby ako jednotky analýzy reflektujú príslušnosť k štátu a kontextu, ktorý ich definuje, ale v makro dimenzii tvoria rovnocenné objekty záujmu v snahe zodpovedať stanovenú výskumnú otázku.

Iničiálny bod analýzy určujú formálne prvé demokratické voľby, kde existuje aspoň náznak multistraníckeho pluralizmu, a teda priestor pre existenciu konfliktu v pozitívnom slova zmysle (v prípade západného Balkánu prevažne rok 1990). Volebné udalosti sú následne analyzované a v prípade výskytu vnútroštátneho násilia kódované do pripravenej matice (viď *Prílohy*). Tento postup fakticky formuluje súbor prípadových mikroštúdií, ktoré sú interpretované, pričom sa v základnej rovine jedná o použitie komparatívnej analýzy (porov. Collier 1993: 112; Przeworski, Teune 1970: 33; Mair 1996: 309-335; Sartori 1970: 1994). Výstupom je ich formalizácia do podoby agregovaných datasetov, na základe ktorých sú formulované vzorce volebného násilia. Následne je rozšírená i konceptuálna

³ Rozhodnutie spracovať výskyt násilia „len“ v horizonte federálnych volieb je spojené s pôvodným vymedzením jednotiek analýzy (Bosna a Hercegovina ako unitárny štát) a reálnou dostupnosťou dát v rámci volebných monitoringov (OBSE plošne monitorovala primárne federálnu úroveň; OSCE 2011). Jedná sa o pragmatický prístup, keď je federálna úroveň vnímaná ako reálne najdôležitejšia.

dimenzia teoretického rámca, ktorý vzhľadom na regionálnu ukotvenosť trpí prirodzenými nedostatkami (viď *Prílohy*).

3. Analytický rámec

V snahe pochopiť politické násilie, ktoré sa vyskytuje v čase volieb, je potrebné identifikovať nástroje analýzy, prostredníctvom ktorých je možné zachytiť násilné pohyby v čase krízy a následne ich kódovať (porov. della Porta 2008: 222). Rovnako je nutné objasniť základnú terminológiu, s ktorou sa do výskumu vstupuje, a teoreticky ju ukotviť v kontexte existujúcich debát (koncepty ako *volby*, *konflikt*, *volebné násilie*, *volebná kampan*, *demokratizácia* a pod.). Predovšetkým vzťah *volieb* ako nezávislej premennej (plynie z inštitucionálnej perspektívy) a *násilia* ako premennej závislej je interpretovaný smerom k širokej škále referenčných objektov.⁴ Tie zahŕňajú individuálnu (osoby), ako i kolektívnu úroveň (sympatizanti, politické strany, spoločenské skupiny), voľby ako inštitút, či systémové prvky režimov. Vzhľadom na relatívne dlhú časovú periódu a viaceré analyzované krajiny je množina referenčných objektov principiálne otvorená a jej obsah určuje primárne výskyt násilia v čase volieb.

Samotný rámec nie je nemenný a jeho relevancia sa vzťahuje na nástroje primárnej analýzy, ktoré boli zvolené na začiatku výskumu (predovšetkým analytický rámec IFES). Vzhľadom na vedomie, že analytický korpus pre *volebné násilie* (termín používaný IFES) bol pôvodne vypracovaný v prostredí Afriky, je viac než vhodné vstupovať do výskumu s čo najväčším priestorom pre interpretáciu, ktorej formálny charakter je a priori ovplyvnený samotným dizajnom. V podstate sa jedná o kostru, ktorej primárny cieľ je umožniť zozbieranie dát, ktoré budú následne nezávisle na pôvodnom analytickom rámci kódované a interpretované.

3.1 IFES

Monitoring *volebného násilia* je v kontexte analytického rámca IFES rozdielny od štandardného modelu volebného pozorovania. Cieľom je pochopenie násilnej interakcie v priestore volieb, jej dopadov, príčin, zainteresovaných aktérov a variácie dynamiky konfliktu v čase. Pojem konflikt je v tomto kontexte interpretovaný ako stav, kedy sú vznášané protichodné požiadavky s možnými, i keď nie nevyhnutnými prejavmi násilia. Volebné násilie je následne možné definovať ako ľubovoľný akt alebo hrozbu násilia (v zmysle psychického lebo fyzického útoku na osobu/y alebo majetok), ktoré je namierené na hocikoho alebo hocičo priamo naviazané na inštitút volieb. Volebné násilie zahŕňa i

⁴ Vzťah závislej a nezávislej premennej je podmienený perspektívou analýzy, ktorá naznačený rámec môže problematizovať (viď východiská UNDP 2009: 4-5). Jedná sa predovšetkým o preformulovanie pozície volieb do podoby zasahujúcej premennej, keď násilie v čase volieb charakterizuje modifikovaná väzba na samotný inštitút hlasovania. V tejto podobe sa práca primárne nesnaží hľadať odpovede na príčiny výskytu násilia, čo v mnohých smeroch umožňuje riešenie tohto páčivého problému odsunúť.

útoky, ktoré ohrozujú priebeh alebo charakter konania volieb (IFES 2011c; porov. Filip, Svatoň, Zimek 1999: 125).

Časový interval analýzy je prispôsobený forme násilia a možností jeho výskytu, pričom implicitne zahŕňa obdobie pred, počas a po skončení konania volieb. Predvolebné obdobie je v tomto kontexte definované ako interval pred konaním samotného hlasovania, ktoré je stanovené začiatkom registrácie alebo začiatkom volebnej kampane. Volebný deň je definovaný ako obdobie (časový interval), kedy sú prístupné volebné miestnosti s cieľom vykonať voľbu. Povolebné obdobie je možné vymedziť skončením volebného dňa (obdobia), a to až do momentu ukončenia oficiálneho sčítania a verejného vyhlásenia výsledkov. Toto obdobie môže vyžadovať dlhšiu časovú periódu v závislosti na riešení vzniknutých sporov, prípadne následkom problémov s uznaním výsledkov volieb (IFES 2011c).

Samotný analytický rámec zahŕňa maticu, ktorej obsah je možné rozdeliť do šiestich vzájomne prepojených kategórií: (A) miesto výskytu násilia, (B) obeť násilia, (C) organizátori násilia, (D) zdroje informácií, (E) forma násilia a (F) jeho výsledky. V snahe dosiahnuť maximálnu bohatosť vstupných dát sú tieto kategórie zasadené do kontextu konania volieb a výskytu násilia, pričom tvoria akési orientačné body analýzy. IFES jednotlivé kategórie kóduje prostredníctvom hlavných okruhov, ktoré v tomto ohľade tvoria jednoduchý zoznam možných výstupov. Ich počet nie je konečný, pričom sa nejedná o systematické kategórie, ale o empirický zoznam zaznamenaných skutočností, v prostredí Balkánu často neprítomných. Analytický rámec ďalej identifikuje v prípade výskytu násilia jeho charakter, ktorý je možné operacionalizovať prostredníctvom väzby na identitu, volebnú kampan, akt voľby, výsledok volieb a celkovú reprezentáciu frakcií v spoločnosti (IFES 2011d; porov. Fischer 2002: 3; FES 2001:1). Zdroje násilia, ktoré plynú z pozície jednotlivých aktérov konfliktu a úzko súvisia s už predstaveným rámcom, je možné rozlíšiť na voličmi motivovaný konflikt, štátom motivovaný konflikt, konflikt motivovaný politickou rivalitou, povstalecky motivovaný konflikt a kombináciu viacerých motívov (IFES 2011d; porov. Fischer 2002: 3; FES 2001:1).

3.2 UNDP (United Nations Development program) a akademická debata

Projekt OSN, ktorý sa venuje monitoringu volieb a prejavom násilia v kontexte ich prevencie, je odpoveďou na potrebu zvládania násilných stretov v čase volieb v krajinách, kde demokratické úsilie vytvára priestor pre eskaláciu konfliktu (UNDP 2009: IV-VIII). V porovnaní s analytickým rámcom IFES je prístup UNPD viac konceptuálny, kde okrem formálnych identifikátorov násilia existuje snaha o jeho interpretáciu v kontexte príčin, priebehu, charakteru a výsledkov. Táto perspektíva tvorí základ pre zahrnutie kontextu, pričom nie je bez nedostatkov, ale jej formálna podoba dokáže postihnúť primárne činitele vplyvajúce na výskyt násilia.

Voľby ako inštitucionálny rámec pre delegáciu moci tvoria nedielnu súčasť demokratizačného procesu, ktorého súčasťou je konštruktívne etablovanie nových elít (porov. Schumpeter 1976: 269, 271-273). Podľa inštitucionalistickej paradigmy je volebný proces v prípade správneho nastavenia schopný minimalizovať prípadný konflikt a zároveň zabezpečiť sociálnu inklúziu (Wolff 2011: 2-3). Princípy, ktoré tvoria základ formálneho nastavenia voleného systému, je možné rozdeliť do piatich okruhov, ktorých relevancia nie je hierarchizovaná, pričom je možné vysledovať istú reťazovú previazanosť. Voľby v tomto kontexte generujú legitimitu (a), ktorá je založená na vôli ľudu (b), s cieľom výberu reprezentantov v podobe nových elít (c), ktoré následne určujú prerokované témy (d). Posledný atribút volieb tvorí reálne vyjadrenie vôle, ktorá je interpretovaná podľa princípov rovnosti (e) (UNDP 2009: 2).

Súčasťou tohto pojmia volebného procesu, ktorý sa v konečnom dôsledku príliš neodlišuje od akademických perspektív, je prítomnosť konfliktu ako činiteľa zmeny. Bartos a Wehr vymedzujú konflikt ako situáciu, v ktorej aktéri využívajú konfliktné správanie proti sebe navzájom, s cieľom presadenia nezlučiteľných cieľov a/alebo vyjadrenia svojho nepriateľstva (Bartos, Wehr 2002: 13). V tomto kontexte je možné identifikovať dva druhy konfliktov, ktorých rozlišovacím atribútom je miera konštruktívnosti respektíve nekonštruktívnosti (deštruktívnosti) jednania. Konštruktívny konflikt je charakterizovaný presvedčaním alebo prísľubom výhod, pričom ho opisuje prístup, ktorý sa snaží problém riešiť (problem-solving approach). Aktéri, ktorí vnímajú konflikt prizmou konštruktívnosti, uznávajú existenciu kategórie „oni“, pričom jej prisudzujú istú formu legitimacy a neohrozujú ich existenciu. Deštruktívny konflikt (opak konštruktívnosti) je charakterizovaný unilaterálne vnášanými požiadavkami so žiadnym alebo nízkym záujmom o aktéra, na ktorého sa požiadavky vzťahujú. Výstup tohto procesu je výsledkom záujmu jednej strany, ktorý je vnímaný ako utlačujúci a ozývajú sa hlasy na odvetu. Oba druhy konfliktov rešpektujú logiku sui generis, pričom ich samotná podoba reprodukuje pozadie, z ktorého konflikt vzišiel (Kriesberg 2004: 21; Held 1997: 187; porov. Bartos, Wehr 2002: 13-14).

Voľby vo svojich reálnych prejavoch definujú formu stretov, ktorých charakter implikuje podobu interakčnej arény. V súčasnosti prevažuje názor zavrhujúci čiernobielu perspektívu, ktorá vidí voľby a ich kvality v bimodálnom usporiadaní. Voľby sú naopak živým rámcom, ktorý sa mení nielen naprieč kontextami, ale je možné vysledovať i vývojové kontinuum, na ktorom sa reálne prípady vyskytujú (Elklit, Reynolds 2005: 3; porov. diskusiu o degreizmu v prípade demokracie - nedemokracie in Collier, Adcock 1999; Sartori 1987: 184; Lindberg 2006: 22, 31-36).

UNDP v tomto kontexte definuje násilie spojené s voľbami (election-related violence) ako akt alebo hrozbu donútenia, zastrasovania alebo fyzického útoku s cieľom ovplyvniť volebný proces a volebnú súťaž. V prípade násilného aktu namiereného proti volebnému procesu je motív tohto činu spájaný so

snahou ovplyvniť jeho priebeh alebo výsledok (UNDP 2009: 4).⁵ Carl Dundas v rámci otvorenej akademickej diskusie poukázal na skutočnosť, že je nutné rozlišovať medzi násilím zameraným na akt volieb, ktorého stromcovia nemajú primárny záujem o voľby ako také a násilím, ktoré je charakterizované rivalitou medzi súperiacimi politickými stranami alebo samotnými kandidátmi, pričom voľby a ich obsah je súčasťou tohto konfliktu. UNDP vo svojej správe zhrnuje charakter volebného násilia prostredníctvom piatich doplnujúcich okruhov, ktoré rozvíjajú pôvodnú definíciu a prisudzujú násiliu spojenému s voľbami ďalšie atribúty (UNDP 2009: 4-5):

- Voľby zo svojej podstaty „nespôsobujú“ násilie, pričom pôvod násilných stretov je primárne v hlboko zakorenených ekonomicko-sociálnych krivdách, politických či historických nepravostiach alebo existujúcej spoločenskej exklúzii.
- Volebné násilie je podtypom politického násilia, ktoré aktéri využívajú ako inštrumentálny nástroj v snahe zvýšiť možnosti svojich záujmov, či dosiahnuť špecifické politické ciele.
- Volebné násilie zahrnuje samotné akty násilia ako aj hrozbu použitia týchto prostriedkov ako nástroj donútenia. V mnohých prípadoch je zastrašovanie rovnako účinné ako samotné použitie násilia.
- Volebné násilie môže byť namierené proti obyvateľom alebo proti majetku, ktorý môže a nemusí byť priamo spojený s voľbami a volebným procesom (autá, budovy, hlasovacie urny, volebné kampane a pod).
- Forma organizácie a zabezpečenia volebného procesu, ako i samotné nastavenie systému vplyva na výskyt volebného násilia.

Prejav násilia v čase volieb a ich reálne výstupy majú zásadný vplyv na životaschopnosť demokratického režimu a jeho schopnosti vládnuť pomocou kontroly monopolu na násilie (Frazer, Hutchings 2011: 59; Weber 1998: 246-247; porov. Whimster 2007). V snahe zabezpečiť demokratické prostredie a demokratický výkon politiky môže násilie a pocit ohrozenia subjektívnej bezpečnosti ovplyvniť výsledok volieb, pričom samotná podoba konfliktu sa líši. Hrozby a zastrašovanie môžu byť použité v čase registrácie voličov, ktorí následne nie sú ochotní na voľbách participovať. Počas volebného dňa môže dochádzať k zastrašovaniu priamo v uliciach miest a na verejných priestranstvách, čo následne vedie k vplyvu na účasť a rozhodnutia voličov. Rovnako útoky, vraždy a vyhrážky smerom ku kandidátom môžu ovplyvniť ich pozíciu vo volebnej súťaži, či dokonca celkové stiahnutie z volebnej arény (Höglund 2006: 2). Volebné násilie je v kontexte násilného konfliktu vnímané cez

⁵ Definícia vznikla na základe online diskusie, ktorá bola organizovaná prostredníctvom ACE Electoral Knowledge Network.

prizmu obráteného vývoja, keď násilné incidenty narušajú legitimitu vlády, odradzujú domácich a zahraničných investorov a vplývajú na nízku úroveň spoločenskej dôvery (UNDP 2009: 5; Hoeffler, Reynal-Querol 2003).

3.2.1 Prístup UNDP ako analytický nástroj

Teoretický rámec, ktorý sa snaží uchopiť volebné násilie akademicky relevantným spôsobom, odkazuje na vzorce násilnej interakcie, ktoré sú často podmienené historickou rivalitou, súťažou o vládne posty, rovnako ako prítomnosťou násilnej kultúry, v ktorej je výskyt malých a ručných zbraní bežnou súčasťou života. Tento prístup je možné zhrnúť pod jednotný pojem kontext, ktorého pozícia ovplyvňuje násilné prejavy v spoločnosti a zvyšuje tendencie pre použitie koercívnych postupov (UNDP 2009: 7).

Podľa Fischera bola najmenej polovica volebných procesov pozorovaných v roku 2001 charakterizovaná volebným násilím pred, v čase konania alebo po skončení volieb, čo naznačuje vážnosť tohto druhu interakcie (Fischer 2002). I keď neexistuje jednotná teória, ktorá by bola schopná pojať všetky príčiny volebného násillia, je možné identifikovať konsenzus, ktorý stanovuje tri kritické elementy s priamou väzbou na eskaláciu násilných stretov v čase volieb (UNDP 2009: 7):

- Demokraticizácia a politická zmena, v rámci ktorej bol, alebo je vytvorený priestor pre násilie.
 - Výber volebného systému a jeho vplyvy na dynamiku konfliktu.
 - Vzorce a pôvod politickej mobilizácie v spoločnosti.
- Kontext, ktorý tvorí nedielnu súčasť každého spoločenského procesu.

Demokraticizácia. Kontext demokraticizácie a väzba na inštitucionálne nástroje (predovšetkým podoba volieb) ovplyvňuje výskyt násillia a jeho priebeh, pričom je prítomná špecifická logika, ktorá sa prejavuje v čase prechodu (tranzície), teda presunu moci medzi starými a novými elitami. Typický príklad predstavujú spoločnosti, ktoré sú svedkom premeny autoritárskeho modelu do podoby multistraníckej súťaže, za kontinuálnej modifikácie vzorca volebnej súťaže, resp. jeho (znovu)zavedenia (porov. Brooker 2000: 104-107, 202-212). Kritickým bodom je práve charakter tzv. neistoty, ktorá vyplňuje mocenské vákuum v čase premeny režimu a ovplyvňuje motívy jednotlivých aktérov arény (porov. Carothers 2002). Druhou skupinou spoločností, ktoré vykazujú tendencie k násilliu v čase volieb, sú tzv. konsolidujúce sa krajiny, ktoré napriek inštitucionálnej adaptácii na prostredie demokracie ostávajú náchylné k šokom rôznej proveniencie (spoločenským, politickým, vojenským, ekonomickým a pod.) (Miguel, Satyanath, Sergenti 2004: 728-730). Tretiu skupinu krajín tvoria tzv. povojnové spoločnosti, ktorých historický vývoj predchádzajúci snahe o demokraticizáciu bol charakterizovaný vojnou alebo

inou formou násilného konfliktu. V tomto prostředí sú voľby vnímané ako kritický bod premeny, ktorej étos legitimizuje nové elity a stanovuje ich podiel na vláde (UNDP 2009: 8).

Volebný systém. Formálne nastavenie inštitucionálneho rámca v podobe pravidiel hry tvorí pivotálny faktor, ktorý môže stimulovať samotnú úspešnosť konflikt-managmentu vo vzťahu k eskalácii násilného konfliktu (Reilly, Reynolds 2000; Reynolds, Reilly, Ellis 2005). Tento prístup nie je nový a predovšetkým v poslednom desaťročí mu bola venovaná výrazná pozornosť zo strany akademikov a neziskových organizácií (Lijphart 2004; Norris 2004; Reilly 2006; Wolff 2011; Reilly 2001; Reilly, Reynolds 2000; Blanc, Hylland, Volan 2006; EISA 2002). Pôsobenie volebného systému v tomto kontexte je vnímané ako kľúčový faktor, ktorý podmieňuje samotný obsah, priebeh volieb a celý volebný proces (porov. Wolf 2011). Medzi kritické charakteristiky, ktoré v prípade výberu najlepšieho možného systému (v zmysle najmenej konfliktného) ovplyvňujú formu interakcie, patrí štruktúra stranického systému, resp. jeho proto-podoba, spôsob akým kandidáti (strany) formujú svoje výzvy a ich konfliktný étos a celkový charakter súťaže, jej tendencie a historické predispozície (UNDP 2009: 9; porov. Lijphart 2004). Táto diskusia však nedokáže určiť najlepší volebný systém, ktorý by mal univerzálne charakteristiky a ako taký by bol vhodný pre všetky typy spoločností (k diskusii viď Wolff 2011; porov. Lijphart 1995; Lijphart 2002; O'Leary 2005a; O'Leary 2005b; Horowitz 2004: 507-8; Bogaards 2003; Roeder, Rothchild 2005). Pri výbere volebného systému zohráva dôležitú úlohu predovšetkým volebná formula, veľkosť obvodov v mandátoch, nastavenie prahu pre vstup do arény a charakter, akým sú volebné obvody kreslené (UNDP 2009: 10; porov. použitie Čaloud 2006: 150-162).

Politická mobilizácia. V prípade snahy o pochopenie volebného násillia je potrebné zodpovedať otázku *kto je iniciátorom násillia(?) a aké sú primárne motívy tohto konania(?)*. I keď útoky, ktorých charakter je možné zaradiť pod násillie malého rozsahu, môžu byť pripravené a uskutočnené jednotlivcami, obvykle je volebné násillie a jeho zhubné prejavy prezentované ako projekt založený na výraznej organizácii a funkčnej mobilizácii. Práce venujúce sa politickému násilliu priamo inkorporujú prítomnosť extenzívneho alebo inštrumentálneho použitia násillia, ktoré nutne vyžaduje vodcovský princíp, organizáciu a zdroje (Horowitz 2001: 523-525; porov. Tilly 2006; závery práce). Vodcovský princíp súvisí s predpokladom, že inštrumentálne násillie je strategické a jeho použitie vyžaduje princíp riadenia. Organizačný faktor je podmienený štruktúrnymi podmienkami násillia, pri ktorom nezáleží na zdroji alebo vykonávateľovi. Rozsiahle prejavy politického násillia vyžadujú organizačný element, ktorý spája elity so všetkými úrovňami štruktúry. Zdroje tvoria posledný z vrcholov trojuholníka, ktorý charakterizuje volebné násillie v jeho najjednoduchšej podobe. Práve tie umožňujú elitám vytvárať štruktúru, ktorá následne využíva násillie ako koercívny nástroj. Zdroje zahŕňajú materiálne i nemateriálne statky, ako aj ľudský potenciál, ktorý je zvyčajne charakterizovaný dostupnosťou

mladých, nezamestnaných a neuspokojených mužov (UNDP 2009: 14-16; vid' diskusiu o povahe zdrojov In: Edwards, McCarthy 2004: 116-152; Jenkins 1983: 527-553; Jenkins 1998: 206-216; Zald 1992: 326-348).

Kontext. Charakter násilnej interakcie v čase volieb je ovplyvnený logikou zahŕňajúcou hodnoty, ktoré sú v hre, očakávania smerujúce k výsledku konfliktu, ktorý často produkuje víťazov a porazených, a stimuly, ktorých voľby ako inštitút sú nositeľom. Hodnoty, ktoré sú v stávke, súvisia s vnímaním možností spojených so ziskom postov vo vláde. Tieto motivačné faktory sa znásobujú v čase alebo prostredí, kde existuje vysoká miera nedostatku rôzneho druhu produkujúca nespokojnosť, chudobu a rôzne druhy nerovnosti (Synder 1978: 502-508). Ak je zisk úradu (kresla) spájaný s reálnym zlepšením podmienok života (objektívnych či subjektívnych), tak nielen jednotlivci, ale i celé skupiny, klany, či dokonca etnické skupiny a politické strany vnímajú prípadné zlyhanie vo vyhrotených a dokonca v niektorých prípadoch fatálnych scenároch (porov. Ellman, Wantchekon 2000: 500-502). UNDP poukazuje na opakujúci sa scenár, kedy je volebné násilie spájané s dôležitou úlohou vodcovskej alebo patronážnej politiky, pričom v niektorých prípadoch ide o politikov, ktorí pripomínajú lídrov gangov kontrolujúcich zdroje a ich redistribúciu, či zisky z nich. Z toho dôvodu sú voľby vnímané ako príležitosť, ktorá sa často mení v korupciu a snahu o ekonomické obohatenie (UNDP 2009: 10-12).

4. Vzorce násilia v čase volieb

Násilie, ktoré sa vyskytlo v čase volieb a ovplyvnilo ich priebeh, má v priestore západného Balkánu po páde komunistických režimov stabilnú pozíciu (vid' *Prílohy*). Násilné interakcie, ktoré existujú naprieč Chorvátskom, Srbskom, Bosnou a Hercegovinou, Čiernou Horou, Kosovom, Macedónskom a Albánskom, je možné formalizovať do viac-menej prehľadných tvrdení, ktoré reflektujú dynamiku vývoja v danom regióne. Vo svojej podstate sa jedná o charakteristické črty konfliktných situácií, pri ktorých bola identifikovaná väzba na volebný proces. Táto časť štúdie predstaví elementárne závery uskutočnenej analýzy, ktoré majú zodpovedať výskumnú otázku položenú v úvode textu. Pre potreby bezproblémovej interpretácie dát a ich reflexie je na tomto mieste vhodné zdôrazniť, že prílohy predstavujú primárny informačný zdroj, na ktorý sa text neustále odkazuje, pričom ide o mikroštúdie štandardizované do podoby prehľadných matic (vzhľadom na rozsah nebolo možné informácie zakomponovať priamo do textu; všetky použité zdroje sú uvedené v zozname literatúry; vid' Tab. A – G). V tomto kontexte je možné hovoriť o agregovaných informáciách, ktoré sú kódované a disponujú priamou väzbou na identifikované vzorce násilia. Na ich základe je následne predstavená polemika smerujúca k súčasným záverom akademického diškurzu a možnostiam prehĺbenia konceptuálneho rámca.

V rámci mikroštúdií mapujúcich výskyt násilia v priestore jednotlivých krajín (Tab. A -G) bolo analyzovaných 66 volieb, v rámci ktorých bolo identifikovaných 121 násilných incidentov (viď *Prílohy*). Tieto prípady sa vyskytli v kontexte 43 volieb, teda viac než u 65 % skúmaných jednotiek. Celkový počet incidentov je oveľa vyšší, ale vzhľadom na dostupnosť dát o tzv. low-intense násilí v čase volieb je ich samotné spracovanie problematické. V snahe zachytiť čo najkomplexnejší obraz násilných pohybov boli udalosti tam, kde to bolo vhodné, formulované do trendov v rámci jednotlivých volieb, teda akýchsi clusterov (zhlukov) násilia.⁶ Limity takto systematizovaných dát spočívajú na subjektívnej interpretácii udalostí, ktorých kódovaním sa časť informácií stráca. Ako problematická sa javí i rôzna kvalita dát, ktorá rovnako ako kódovanie obsahuje často silnú dávku subjektivity. V hrubých rysoch sa ale jedná o formálny model, ktorého cieľom je predovšetkým zozbierať dáta a na ich základe vyvodit' závery v zmysle theory-building prístupov.

Samotný prierez incidentov naznačuje širokú škálu násilia, ktoré okrem fyzických útokov na osoby, majetok a samotný inštitút volieb zahŕňalo i prípady vandalizmu, rôznych foriem zastrašovania a verbálnych útokov (Tab. A – G). Dynamika tohto násilia sa u jednotlivých krajín s výnimkou Macedónska a Albánska príliš neodlišuje, pričom závažné formy stretov je možné vypozerovať predovšetkým v priebehu druhej polovice deväťdesiatych rokov (Tab. 1 a porov. *Prílohy*).

Tab. 1: Násilie v čase volieb

	Počet volieb	Počet volieb s výskytom násilia	Počet zaznamenaných incidentov
Chorvátsko	11	5 (45 %)	10
Srbsko	17	12 (71 %)	14
Čierna Hora	12	5 (42 %)	6
Bosna a Hercegovina	6	6 (100 %)	18
Kosovo	3	1 (33 %)	3
Macedónsko	10	8 (80 %)	44
Albánsko	7	6 (86 %)	26
Spolu	66	43 (65 %)	121

Zdroj: Autor

Macedónsko zažíva svoje roky volebnej turbulencie až v čase, keď už je väčšina západného Balkánu pokojná, pričom dochádza k prelínaniu politickej rivality s etnickou dimenziou (porov. Tab. F a ostatné časti príloh). Albánsko naopak trpí celkovou krízou spoločnosti, kde kriminálne živly vytvárajú prostredie anarchie a pôsobia na celkový rozvrat krajiny (porov. vývoj v krajine napr. Bogdani, Loughlina 2007 alebo De Waal 2005 a Tab. G).

V prípade analýzy výskytu násilia (miesto) dominujú prejavy vo verejnom priestore, ktorý okrem námestí a frekventovaných bodov veľkých miest zahŕňa i príľahlé oblasti a plochy volebných miestností, kancelárií politických strán a bydlísk kandidátov a ich sympatizantov (Tab. 2).

⁶ V prípade dostupnosti všetkých dát by bolo možné pracovať s vyšším počtom jasne odlíšiteľných incidentov, ktoré by predstavené závery štatisticky podporili. Nešlo by len o útoky na volebné kancelárie (jeden incident), ale o útoky na volebné kancelárie v mestách X, Y a Z (tri incidenty). Obete, miesto a väzba na časť volieb by bola zachovaná.

Tab. 2. Výskyt násilia (miesto)

	Verejný priestor	Hlasovacia miestnosť	Pracovisko	Súkromné bydlisko	Registračná kancelária	Sídlo pol. strany	N/A
Chorvátsko	6						4
Srbsko	13	1					1
Čierna Hora	6	1		1			
Bosna a Hercegovina	10	4	1			1	2
Kosovo	1				1		1
Macedónsko	24	6	1	2		6	6
Albánsko	21			1		3	3
Spolu	81	12	2	4	1	10	17
% podiel incidentov	66,94 %	10,08 %	1,65 %	3,31 %	0,83 %	8,26 %	14,05 %

Zdroj: Autor; N/A – nedostupné dáta; celkový počet výskytov je vyšší ako súčet všetkých incidentov z dôvodu prekryvania niektorých kategórií. Napr. únos sa mohol udiť v mieste bydliska, ale jeho pokračovanie bolo vo verejnom priestore.

Typickým cieľom násilia, fakticky jednou zo strán konfliktu v čase volieb, je kombinácia kategórií volič – sympatizant, pričom ostatné obe výrazne zaostávajú (Tab. 3). Organizátormi sú rovnako najčastejšie sympatizanti politických strán (druhá strana konfliktu). Ich počet nie je zanedbateľný i vďaka kategórii neznámych páchatel'ov násilia, pričom sa v mnohých prípadoch prejavuje chýbajúca väzba aktéra na konkrétny incident (Tab. 4). Najčastejším prejavom násilia v čase volieb býva fyzický útok v zmysle fyzickej konfrontácie, ktorá je výsledkom negatívneho konfliktu. Častou formou násilného správania v priestore západného Balkánu býva i zastrašovanie a rôzne formy vyhrážok, ktorých cieľom je naopak bez použitia priamej fyzickej konfrontácie ovplyvniť priebeh či výsledok volieb (Tab. 5).

Tab. 3: Obete násilia

	Sídla strán	Voliči	Kandidát	Sympatizant	Súkromný a verejný majetok	Polícia	Volebný monitoring	Volebné miest.; materiály	Iné	N/A
Chorvátsko		4	2	4	1		1		1	1
Srbsko	6	3	1	8	1	1	1		2	1
Čierna Hora	1	5		4	1	1			1	
Bosna a Herceg.		5	1	7	1		1	2	1	4
Kosovo		1		1					2	
Macedónsko	6	12	4	13	2	4	3	3	2	5
Albánsko	1	5	1	14				3	2	5
Spolu	14	35	9	51	6	6	6	8	11	16
% podiel incidentov	11,6 %	28,93 %	7,44 %	42,15 %	4,96 %	4,96 %	4,96 %	6,61 %	9,09 %	13,22 %

Zdroj: Autor; N/A – nedostupné dáta; celkový počet „obetí“ je vyšší ako súčet všetkých incidentov z dôvodu prekryvania niektorých kategórií. Napr. útok na demonstráciu môže smerovať na sympatizantov i kandidátov zároveň.

Tab. 4: Organizátori násilia

	Politická strana	Voliči	Sympatizanti	Ozbrojené zložky	Štát	Iné	N/A
Chorvátsko	1		3	3		2	4
Srbsko	3	1	5	7	4	2	2
Čierna Hora	1		1	4			2
Bosna a Hercegovina	3	4	7			1	4
Kosovo		1	1				1
Macedónsko	2		17	1		4	23
Albánsko	1		14	3		1	10
Spolu	11	6	48	18	4	10	46
% podiel incidentov	9,09 %	4,96 %	39,67 %	14,88 %	3,31 %	8,26 %	38,02 %

Zdroj: Autor; N/A – nedostupné dáta; celkový počet organizátorov je vyšší ako súčet všetkých incidentov z dôvodu prekryvania niektorých kategórií a účasti viacerých aktérov.

Tab. 5: Podoba násilia

	Verbálny útok	Vyhrážky/ zastrašovanie	Fyzický útok	Vandalizmus	Iné	N/A
Chorvátsko	3	4	4	1	3	1
Srbsko	2	7	8			2
Čierna Hora		6	5	1		

Bosna a Hercegovina	4	7	6	5		6
Kosovo		2	3			
Macedónsko	8	11	22	8	7	5
Albánsko	2	9	10	3	1	4
Spolu	19	46	58	18	11	18
% podiel incidentov	15,7 %	38,02 %	47,93 %	14,88 %	9,09 %	14,88 %

Zdroj: Autor; N/A – nedostupné dáta; celkový počet foriem násilia je vyšší ako súčet všetkých incidentov z dôvodu výskytu viacerých variant naraz.

Výskyt násilia je v časovom horizonte volebného cyklu nerovnomerný, pričom výrazne dominuje násilie v predvolebnom období a takmer absentuje po skončení volieb (Tab. 6). S týmto zistením korešponduje i trend vo väzbách medzi násilím a jednotlivými podkategóriami inštitútu volieb. Dominuje väzba na volebnú kampaň, pričom rovnako ako v „časovom horizonte“ prípady násilia spojeného s volebnými výsledkami takmer absentujú (Tab. 7). Dominantným zdrojom konfliktov je politická rivalita, ktorá v prípade západného Balkánu prestupuje naprieč hranicami a definuje násilnú interakciu v celom regióne. Etnicita netvorí elementárnu deliacu líniu, ktorá by dané konflikty vo volebnej aréne vymedzovala, i keď platí, že nie je irelevantná a často „živí“ iné formy rivality. Štátom motivované násilie je významné v priestore, kde existujú tendencie monopolizovať moc, či už v podobe reliktu posttotalitného autoritarizmu alebo novej formy autoritárskych či semi-autoritárskych režimov (Chorvátsko, Srbsko, Albánsko) (Tab. 8 a *Prilohy*; porov. Kasapovič 2000; Ron 2003; Bogdani, Loughlin 2007).

Tab. 6: Výskyt násilia v čase

	Pred voľbami	Počas volieb	Po voľbách	N/A
Chorvátsko	7	1	1	1
Srbsko	10	1	1	2
Čierna Hora	3	2	1	
Bosna a Hercegovina	11	5		2
Kosovo	3			
Macedónsko	29	11		5
Albánsko	17	3	3	3
Spolu	80	23	6	13
% podiel incidentov	66,12 %	19,01 %	4,95 %	10,74 %

Zdroj: Autor; N/A – nedostupné dáta; v jednom prípade došlo k násiliu, ktoré bolo spájané s obdobím pred a zároveň i počas volieb.

Tab. 7: Väzba násilia

	Volebnú kampaň	Akt volieb	Výsledky volieb	Celková reprezentácia	N/A
Chorvátsko	7	1			1
Srbsko	9	1	2	2	1
Čierna Hora	3	2	1		
Bosna a Hercegovina	9	5		2	2
Kosovo	1	1		1	1
Macedónsko	26	10		1	7
Albánsko	17	4	2		3
Spolu	72	24	5	6	15
% podiel incidentov	59,5 %	19,83 %	4,13 %	4,96 %	12,4 %

Zdroj: Autor; N/A – nedostupné dáta; v niekoľkých prípadoch sa vyskytlo násilie, ktoré disponovalo väzbou na viac ako jednu definovanú kategóriu.

Tab. 8: Zdroj násilia

	Pol. rivalita	Etnicita	Štátom motivované násilie	Voliči	Iné	N/A
Chorvátsko	5	3	2			3
Srbsko	4	1	5	4	2	2
Čierna Hora	6		1	1		
Bosna a Hercegovina	11	1			3	4
Kosovo	1	1		1		1
Macedónsko	34		1	5	3	5
Albánsko	23		4			3
Spolu	84	6	13	11	8	18
% podiel incidentov	69,42 %	4,96 %	10,74 %	9,09 %	6,61 %	14,88 %

Zdroj: Autor; N/A – nedostupné dáta; v niekoľkých prípadoch sa vyskytlo násilie, ktoré disponovalo väzbou na viac ako jednu definovanú kategóriu.

Tieto vzorce interakcie podávajú obraz o násilí v čase volieb, ktoré len v obmedzenej miere nabera veľké rozmery, pričom prevažujú predovšetkým menšie incidenty na úrovni jednotlivcov, či skupín obyvateľstva (viď *Prílohy*). Takmer úplne absentuje násilie, ktoré by bolo spájané s celým segmentom spoločnosti a získavalo by podobu občianskej vojny (porov. udalosti na Pobreží Slonoviny, In: Reuters 2010a; Reuters 2010b; Global Security 2010). Napriek prítomnosti konfliktu v regióne sa násilie vysokej intenzity odohráva v inej aréne ako je tá volebná, čo v niektorých momentoch naznačuje, že priestor západného Balkánu rešpektuje inštitút volieb ako legitímny spôsob výberu elít a skôr ako na výsledok je násilie zamerané na samotnú súťaž. Inými slovami povedané, jednotliví aktéri uznávajú volebnú arénu a voľby ako spôsob riešenia konfliktov, pričom to nepopiera skutočnosť, že sa tak deje často za prítomnosti snahy o jej privatizáciu (porov. Gash 1977; Hanham 1978: 264).

Predovšetkým v závere minulého storočia dominovala volebnému boju téma demokratizácie a prítomnosti autoritárskych tendencií lokálnych elít (napr. Srbsko a Chorvátsko; porov. Kasapović 2000; Ron 2003). Vojenský konflikt na Balkáne netvoril nástroj volebnej súťaže a jeho priebeh nebol súčasťou volebných arén. Výsledky a motivácie prebiehajúcich stretov vstupovali do politickej debaty ako integrálna súčasť rečových aktov, pričom samotné násilie nevytváralo priame väzby na inštitút volieb a výstupy, ktoré produkoval.

Ojedinele sú zaznamenané prípady útokov, ktorých cieľom bolo narušenie volieb, či demonštrácia istého poslania (viď Tab. A – G). Z tohto pohľadu je zaujímavé sledovať použitie teroru, ktorého nositelia sa snažia odovzdať správu politickým súperom alebo spoločnosti. Z pohľadu identifikácie možných teroristických krokov by bolo zaujímavé podrobiť získané dáta štetreniu, ktoré by nahliadalo na časť volebného násillia ako teroristický čin, pričom by sa aplikoval teoretický aparát výskumu terorizmu v prostredí volieb.

Vzorce, ktoré boli pozorované, v mnohom korešponujú s prístupom rozlišujúcim druhy násillia a ich väzbou na volebný proces. Túto perspektívu je možné charakterizovať typologickou triádou, ktorá na rozdiel od prístupu Carla Dundasa zahŕňa medzi relevantné formy násilnej interakcie i násillie vyskytujúce sa mimo volebnú arénu, bez priamej väzby na samotný inštitút hlasovania (porov. UNDP 2009: 4-5). Volebný proces neexistuje v systémovom vákuu, ktoré by ho oddeľovalo od udalostí paralelne prebiehajúcich v ďalších arénach spoločnosti. Táto perspektíva nám následne umožňuje rozlišovať:⁷

⁷ Typológia je tvorená ideálnymi kategóriami, ktoré v reálnom svete navzájom interagujú, miešajú sa a dopĺňajú. V priestore západného Balkánu je možné vysledovať všetky tri.

- a) Násilie v čase volieb, ktoré je nasmerované na samotný inštitút hlasovania, jeho priebeh alebo výsledky (útoky na voličov, kandidátov, volebné miestnosti a pod.; prítomné vo všetkých sledovaných krajinách);
- b) Násilie, ktoré existuje v inej aréne paralelne s voľbami, pričom jeho výsledky vplývajú na pokojný priebeh hlasovania (kriminalita; lokálne strety založené na rivalite a pod.; výskyt predovšetkým v Macedónsku a Albánsku);
- c) Násilie, ktoré s aktom hlasovania zdieľa dimenziu času, bez vzájomnej interakcie, ale zato s nepriamou väzbou (napr. vojnový konflikt, ktorý prebieha v inej aréne, pričom vystupuje ako zdroj politických debát).

Na základe analýzy výskytu násilia v priestore západného Balkánu v čase volieb bola identifikovaná dynamika, ktorú pôvodný teoretický rámec nepozná. V prípade demonštrácií, ktoré žiadajú vypísanie nových volieb, prípadne vznášajú iné požiadavky do volebnej arény, je výskyt násilia, ktoré vykazujú všetky atribúty s prívlastkom volebné, „len“ formou násilnej kolektívnej akcie, a teda podľa vymedzení súčasných rámcov nie je predmetom výskumu. Tento status sa mení v prípade vyhlásenia predčasných volieb, ktoré modifikujú kolektívne násilie na *násilie v čase volieb*, pričom udalosti, ktoré tomu predchádzali, sú zrazu interpretované v kontexte predvolebného boja. Ak sa tak nestane, násilie je z pohľadu volebného cyklu irelevantné, keďže požiadavky neboli smerované na hlasovanie v riadnom termíne. Podobu násilia to však nemení, čo sťažuje jeho interpretáciu, ktorá je primárne vymedzená väzbou na akt volieb.

Tento konceptuálny problém plynie z tradičnej perspektívy výskumu volieb, ktorej základ tvorí predstava, že voľby majú svoj začiatok a koniec (porov. EUEO 2008; Adamová et al. 2001: 263-265). Samotný model je prenesený i do formálnych vzorcov volebného monitoringu, ktorý má i za prítomnosti dlhodobých pozorovateľov definované horizonty existencie (EUEO 2008). Nové prístupy k výskumu volieb aplikujú tzv. makroduvergeriánsku agendu, ktorá vníma inštitút volieb ako neustále opakujúci sa cyklus, ktorý vymedzuje celkovú dobu existencie systému. V jeho rámci je koniec jedného intervalu (cyklu) definovaný začiatkom ďalšieho. Tento model vníma voľby ako permanentný stav, v rámci ktorého sa dynamika systému síce mení, ale nezaniká (porov. Taagepera 2007: 107). Pomocou makroduvergeriánskej perspektívy je možné predstavenú situáciu zachytiť štandardným spôsobom, ktorého základným vymedzovacím kritériom je väzba na inštitút volieb.

Ak preniesieme existujúce prístupy do konceptuálnej mapy, je možné rozlíšiť širšie a užšie pojetie násilia v čase volieb, ktoré pôvodnú definíciu v jadre nemení, ale vymedzuje časový horizont skúmaných volieb. Užšie pojetie reflektuje súčasný charakter volebného monitoringu a tradičného pojetia volebného procesu, pri ktorom voľby majú svoj začiatok a koniec, často definovaný volebnou

kampaňou a akceptáciou výsledkov volieb (v rámci tejto dimenzii operuje i táto štúdia). Širšie pojetie volebného násillia predlžuje horizont volieb na maximálnu možnú mieru, pričom pracuje s perspektívou permanentného volebného cyklu. V tomto rámci je výskyt násillia primárne identifikovaný na základe apelu smerujúceho do volebnej arény a jeho prípadnej odozvy. Na základe makrodivergeriánskej agendy je následne možné interpretovať výskyt násillia v čase demonštrácií ako druh násillia v čase volieb, pričom element prítomnosti samotného volebného aktu v blízkej budúcnosti netvorí rozhodujúci činiteľ.

5. Násillie spojené s voľbami, volebné násillie a volebný konflikt

Organizácia volieb predstavuje v priestore krajín západného Balkánu relatívne dynamický spoločenský proces, ktorého negatívne prejavy naberajú rôznych foriem a intenzít. Na základe zozbieraných dát je možné konštatovať, že pozorované násillie vykazuje istú podobnosť, ktorú je možné vyjadriť typologickými vzorcami a doplniť tak odpoveď na výskumnú otázku štúdie.⁸ Vzhľadom na charakter predstaveného teoretického aparátu, ktorého základ tvorí kosru analýzy, je vhodné formulované závery konfrontovať s existujúcim teoretickým prístupom, ktorým daný rámec disponuje (viď *1 Postup a metodológia* a *2 Analytický rámec*).

Násillie spojené s voľbami je v priestore západného Balkánu značne nekonformná skupina násillných akcií, ktorej súčasťou sú slovné útoky, vyhružky fyzického útoku, vandalizmus rôzneho druhu, drobné potýčky, zastrasovanie rôzneho charakteru, útoky na volebné miestnosti, pozorovateľov, budovy a kancelárie politických strán, zásahy polície a silových zložiek, fyzické útoky na politických konkurentov a ich sympatizantov, atentáty a mnoho ďalších. Zoznam možných foriem násillia v čase volieb plynie zo širokého pojetia volebného násillia ako konceptu, ktorý vymedzuje množinu rôznych foriem konfliktnej interakcie. V tomto ohľade je možné tvrdiť, že pôvodná definícia volebného násillia zahŕňa akékoľvek prejavy násillia v čase volieb, ktorých ciele smerujú na volebný proces v jeho najširšom význame. Samotný prístup nerozlišuje závažnosť incidentu, jeho povahu a charakter, pričom pod menovku volebné násillie spadajú prejavy drobného vandalizmu v posledných parlamentných voľbách v Bosne a Hercegovine i polmilionové demonštrácie a ich násillné vyvrcholenie v Belehrade v roku 2000 (porov. OSCE 2006c: 10, 20; Pelikán et al. 2005: 550-551).

Tento nedostatok je možné odstrániť zavedením kategórií, v ktorom jednotlivé prejavy násillia netvorí uniformný, typologicky všezahrňujúci koncept, ale sú charakterizované prvkami koordinácie a významnosti (porov. Wasserman, Jaggard: 128-130). Na základe modifikovaného konceptuálneho rámca, ktorého autorom je Charles Tilly, je možné rozdeliť existujúce pole násillnej interakcie na kvadranty, ktorých systematizujúci prvok predstavuje vysoká, respektíve nízka miera oboch definičných

⁸ O: Aké vzorce násillia v čase volieb existujú v priestore krajín západného Balkánu?

kritérií (porov. Tilly 2006: 22–25).⁹ Množinu, ktorej súčasťou je konceptuálne pole vymedzené osami koordinácie a významnosti, je možné následne označiť za násilie v čase volieb (violence in the time of election), ktoré nahrádza doteraz používané pojmy volebné násilie (electoral violence) a násilie spojené s voľbami (elections-related violence). Násilie v čase volieb následne definujeme ako ľubovoľný akt alebo hrozbu násilia (v zmysle psychického alebo fyzického útoku na osobu/y alebo majetok), ktoré je namierené na hocikoho alebo hocičo naviazané na inštitút volieb a časovo korešponduje s jeho priebehom (porov. IFES 2011c).

Základné kritérium, ktoré rozlišuje násilie v čase volieb a ostatné násilné prejavy (kriminalita, vojny a pod; viď vyššie; porov. UNDP 2009: 4-5) paralelne prebiehajúce v spoločnosti, je väzba na voľby a volebnú arénu, pričom túto väzbu je možné istým spôsobom doložiť (rečový akt, kampaň, písomné stanovisko, kolektívne požiadavky a pod.). Násilie v čase volieb tak popisuje množinu násilných incidentov, ktoré okrem časového výskytu v určitom špecifickom období (voľby) definuje i väzba na samotný inštitút volieb. Je tak v kontraste k násiliu, ktoré sa fyzicky v čase volieb vyskytlo, ale priama väzba na ne chýba. Pomocou kategórií koordinácie a významnosti a hodnôt, ktoré nadobúdajú (vysoká – nízka miera) je možné následne rozlišovať ***násilie spojené s voľbami, volebné násilie, a volebný konflikt***.

Násilie spojené s voľbami (election-related violence) je násilie, ktoré môže a nemusí disponovať priamou väzbou na inštitút volieb, a to i napriek tomu, že sa vyskytuje vo volebnej aréne. Jeho prejavy nadobúdajú charakteristiky oportunistiky a často sú podmienené situačnou dynamikou. V tomto prípade sa môže a nemusí objaviť apel smerujúci do priestoru volebnej súťaže, pričom vzniknutá násilná interakcia disponuje nízkou mierou koordinácie a významnosti použitia násilia, ktoré reálne neohrozuje celkový priebeh volieb, i keď ho často narúša. Spravidla ide o drobné potýčky jednotlivcov na mítingoch, slovné útoky, či vyhrážky, ktoré často odznievajú s rovnakou rýchlosťou, ako vznikajú. Vo svojej podstate sú tieto prejavy často ťažko odlíšiteľné od aktov spoločenského násilia nízkej intenzity, ktoré nemajú viditeľnú väzbu na volebný proces a ktoré sú v spoločnosti neustále prítomné (porov. Hickman 2009: 431). Tento druh násilia je spravidla živý krivdami, frustráciou a historickými skúsenosťami, ktoré vedú k hromadeniu napätia, ale nedisponujú organizačnou bázou, dlhodobosťou a formálnym elementom významnosti použitia násilia (porov. naratívny obraz násilia, in: Feldman 1991: 14; Casey 2000: 43-44; Kaplonski 2008: 373-375).

Volebné násilie (electoral violence) je druh násilnej interakcie, ktorú je možné vymedziť vysokou mierou jednej alebo druhej definičnej kategórie (významnosť – koordinácia), pričom ale chýba element

⁹ *Významnosť bezprostredného poškodenia* – ak sa bezprostredne dívame na interakciu medzi stranami a pýtame sa, do akej miery prevláda spôsobenie a utrpenie ujmy. *Miera koordinácie* medzi aktérmi násilia, ktorá predpokladá prinajmenšom dvoch páchatel'ov poškodenia a istú mieru koordinácie medzi nimi (pod týmto prahom Tilly hovorí o individuálnom násilí) (Tilly 2006: 22-25).

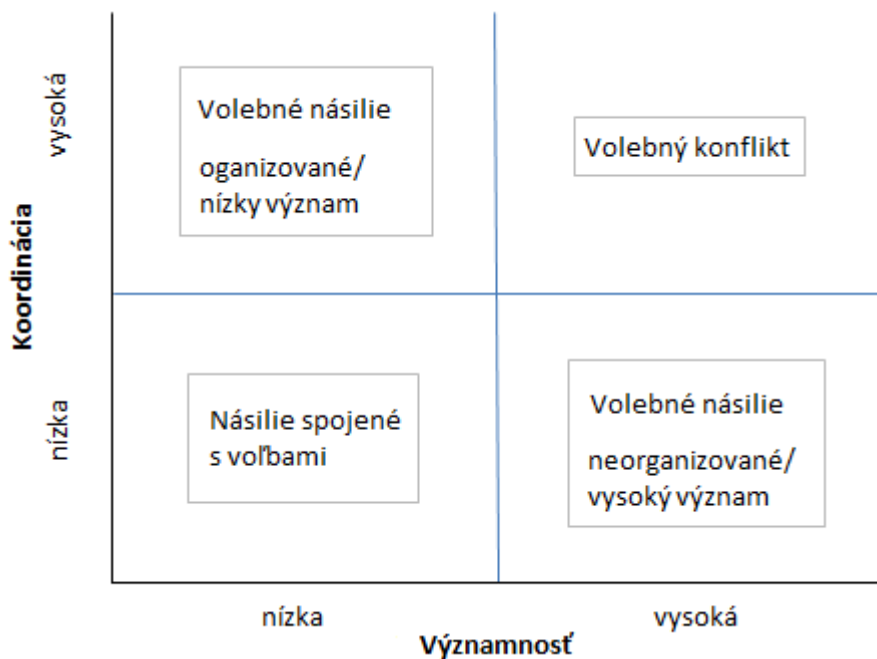
dlhodobosti, ktorý sa zvyčajne nemôže rozvinúť následkom okamžitých protiakcií, ktorých nositeľom je obvykle štát, prípadne silové zložky. Násilie v tomto formáte má obvyčajne podobu nepokojov či útokov, ktorých podstata sa líši podľa úrovne koordinácie a významnosti.

V prípade vysokej miery koordinácie a nízkej miery významnosti dochádza k uvoľneniu napätia v momente koordinovaného postupu, ktorý je zvyčajne stelesnený volebnými stretnutiami a pokojnými demonštráciami, či inou formou kolektívnych akcií. Tie sa následkom bezpečnostnej neistoty často menia v násilnú formu, ktorá je v konflikte s verejným poriadkom či spoločenským záujmom. Na tento druh násilia odpovedá zväčša preventívnym zásahom štát. Samotná povaha interakcie nemá dlhodobý charakter a jej ciele sa často líšia s reálnym priebehom udalostí.

V prípade nízkej miery koordinácie a vysokej miery významnosti sú násilné prejavy často závažnejšie a viac pravdepodobné, pričom ich príprava je zasadená do logiky, v ktorej sú ciele dosahované násilím. Tento druh konfrontácie je často spájaný s menšími skupinami, či jednotlivcami, ktorí významnosť akcie spájajú s jej výsledkom. Násilie je vnímané ako taktický nástroj.

Volebný konflikt (electoral conflict) predstavuje pomyselný vrchol násilných prejavov v čase volieb, ktorý sa vyznačuje vysokou mierou koordinácie a významnosti a je spojený s presunom súboja o moc i mimo volebnú arénu. Jeho podstatu je možné charakterizovať schopnosťou dlhodobo vytvárať hrozbu pre chránenú hodnotu druhého aktéra za prítomnosti koordinovaného postupu a vysokej miery významnosti, ktorá posväčuje násilné postupy s cieľom presadenia záujmu alebo získania statkov a moci. Obyčajne tieto prejavy vyžadujú minimálne dvoch aktérov, ktorí sú ochotní používať násilie ako politický nástroj, a to v kontexte strategických postupov. Takmer výhradne sa násilie v podobe volebného súboja objavuje v čase po vyhlásení prvých výsledkov volieb, pričom základným elementom je spochybnenie víťaza a jeho pozície v spoločnosti. V prípade, že dôjde k eskalácii násilia za prítomnosti vysokej miery koordinácie a významnosti, je možné očakávať rozsiahle strety s vysokým počtom mŕtvych a zranených.

Obr. 1: Násilie v čase volieb v kontexte miery koordinácie a významnosti.

Zdroj: Autor

Násilie v čase volieb je vo svojej podstate druh kolektívneho násillia, ktoré je spojené, priamo či nepriamo, s inštitútom volieb a možnými zmenami, ktoré s ním súvisia (viď definíciu vyššie). Násilie je v tomto kontexte previazané s časovým intervalom volieb, pričom jeho prejavy nevykazujú zásadné rozdiely od iných foriem násilných kolektívnych akcií s výnimkou motivácie a arény, v ktorej sa vyskytujú. Vo svojej podstate je tento druh násillia v prípade výskytu viac či menej orientovaný na výsledok (určitý cieľ), ktorého podoba a obsah variuje od nezmyselnej bitky (krátkodobý horizont) cez propagáciu a zviditeľnenie (strednodobý horizont) až po systémovú zmenu (dlhodobý horizont). Táto logika platí i v prípade, že motivácie a predpokladaný model interakcie bol iný a v priebehu času sa následkom sledu udalostí pretvoril. Jednotlivé podkategórie násillia spojeného s voľbami sú geneticky odlišiteľné, ale ich evolučný prerod či prekryvanie nie je vylúčené (v reálnych podobách dokonca bežné), pričom základným elementom je kontext miery koordinácie a významnosti.

6. Záver

Pri hľadaní odpovedí na výskumnú otázku položenú v úvode práce boli identifikované vzorce, ktorých primárnym cieľom je podať základné svedectvo o charaktere násillia v čase volieb v priestore západného Balkánu. Vzhľadom na rozsah práce ale ostáva potenciál zozbieraných dát nevyčerpaný, pričom samotný výskum generuje otázky, na ktorých zodpovedanie neostal priestor. Výskumná otázka smerovala primárne na určenie vzorcov násillia v čase volieb, čo je vnímané ako prvý systematický krok k dlhodobému záujmu o danú tému (*O: Aké vzorce násillia v čase volieb existujú v priestore krajín západného Balkánu?*). Tento druh násillia je v priestore západného Balkánu relatívne bežnou súčasťou volebnej

arény, ktorú okrem demokratizačného obdobia definovala predovšetkým politická rivalita. Etnická dimenzia sa prejavuje predovšetkým v Macedónsku a Albánsku, pričom situácia v Bosne a Hercegovine je pravdepodobne tlmená priamym vplyvom medzinárodného spoločenstva (porov. Tab. A – G). Konflikt, ktorý v regióne prebiehal v deväťdesiatych rokoch minulého storočia, len minimálne zasahoval do volebnej arény, pričom ale tvoril jednu zo základných tém politickej agendy, ku ktorej sa jednotliví aktéri vyjadrovali.

Násilie v čase volieb a jeho kvantifikované spracovanie, ktoré bolo predstavené v hlavnej časti textu a prehľadne systematizované v prílohách, je možné interpretovať ako relatívne jednoznačné, a to i za predpokladu, že viac než polovicu prípadov tvoria incidenty zaznamenané v priestore Macedónska a Albánska. Pri bližšom pohľade na dáta zozbierané v priestore západného Balkánu ako geografickej jednotky je zrejmé, že daný model platí viac-menej i v konkrétnych krajinách (viď *Prílohy*).

V prípade analýzy výskytu násilia (miesto) dominujú prejavy vo verejnom priestore, pričom typickým cieľom násilia v čase volieb je kombinácia kategórií volič – sympatizant. Organizátormi sú rovnako najčastejšie sympatizanti politických strán. Najčastejším prejavom násilia v čase volieb býva fyzický útok v zmysle fyzickej konfrontácie, ktorá je výsledkom negatívneho konfliktu. Výskyt násilia je v časovom horizonte volebného cyklu nerovnomerný, pričom výrazne dominuje násilie v predvolebnom období a takmer absentuje po skončení volieb. S týmto zistením korešponduje i trend vo väzbách medzi násilím a jednotlivými podkategóriami inštitútu volieb. Dominuje väzba na volebnú kampan, pričom rovnako ako v „časovom horizonte“ prípady násilia spojeného s volebnými výsledkami takmer absentujú. Dominantným zdrojom konfliktov je politická rivalita. Etnicita netvorí základnú deliacu líniu, ktorá by daný konflikt definovala, i keď platí, že nie je irelevantná (predovšetkým Bosna a Hercegovina; Macedónsko; čiastočne Kosovo). Štátom motivované násilie je významné v priestore, kde existujú tendencie monopolizovať moc (Srbsko; Chorvátsko; Albánsko) (viď vyššie a porov. Tab A – G).

Tieto vzorce interakcie podávajú obraz o násilí v čase volieb, ktoré len v obmedzenej miere nabera veľkých rozmerov, pričom prevažujú predovšetkým menšie incidenty na úrovni jednotlivcov, či skupín obyvateľstva. Takmer úplne absentuje násilie, ktoré by bolo spájané s celým segmentom spoločnosti a naberalo by podobu občianskej vojny. Napriek prítomnosti konfliktu v regióne sa násilie vysokej intenzity odohráva v inej aréne ako je tá volebná, čo v niektorých momentoch naznačuje, že priestor západného Balkánu rešpektuje inštitút volieb ako legitímny spôsob výberu elít. Skôr ako na výsledok je násilie zamerané na samotnú súťaž, ktorá v konečnom dôsledku z primárneho hľadiska voľby definuje.

Násilie v čase volieb je v priestore západného Balkánu značne nekonformná skupina násilných akcií, ktorej súčasťou sú slovné útoky, vyhrážky fyzického útoku, vandalizmus rôzneho druhu, drobné potýčky, zastrašovanie rôzneho charakteru, útoky na volebné miestnosti, pozorovateľov, budovy

a kancelárie politických strán, zásahy polície a silových zložiek, fyzické útoky na politických konkurentov a ich sympatizantov, atentáty a mnoho ďalších. Súčasné pojetie volebného násillia je preto značne rôznorodá skupina násilných, prevažne kolektívnych akcií, ktoré pod jeden pojem zahŕňajú hádzanie ovocia na účastníkov mítingov i polmiliónové demonštrácie v uliciach hlavných miest. Z dôvodu konceptuálnej nedokonalosti text zavádza pojmy *násillie v čase volieb*, *násillie spojené s voľbami*, *volebné násillie* a *volebný konflikt*. Ich typologické odlíšenie je založené na modifikovanej systematickej mape, ktorej pôvodným autorom je Charles Tilly (Tilly 2006). Na základe kategórií koordinácie a významnosti je prostredie násillia v čase volieb rozdelené do podkonceptov, ktoré sa líšia svojou dynamikou a v konečnom dôsledku i dlhodobosťou.

Predstavené závery je možné interpretovať i v kontexte teoretického rámca, ktorý stál v pozadí samotného zberu dát. V úvode textu boli prezentované teoretické prístupy UNDP a IFES, ktoré v súčasnosti tvoria pravdepodobne jediný komplexný pokus o mapovanie a vysvetlenie politicky motivovaného násillia v čase volieb. Závery tejto štúdie v prvom rade poukázali na skutočnosť, že „klasické“ prístupy sú v mnohých smeroch rigidné a ich vymedzenie je vystavané primárne na prostredí Afriky, kde je tomuto druhu násillia venovaná najväčšia pozornosť. Mnohé z kategórií, ktoré boli identifikované v rámci programu IFES sa v priestore západného Balkánu nevyskytovali alebo je ich význam z empirického hľadiska nevýznamný. Rovnako došlo k značnému rozšíreniu konceptuálneho rámca, ktorý sa tak prehĺbil v horizontálnej (užšie a širšie pojetie násillia v čase volieb) i vertikálnej rovine (*násillie spojené s voľbami*, *volebné násillie* a *volebný konflikt*), a predstavil tak nové perspektívy v samotnom výskume.

Vo vzťahu k formulovaným záverom a naznačeným horizontom výskumu násillia v čase volieb je vhodné zdôrazniť praktické implikácie, ktorých význam môže pomôcť v procese organizácie volieb a deeskalácie prípadnej zhubnej interakcie. Štúdia si kládla za cieľ formulovať základné charakteristiky násillia vo volebnej aréne v priestore západného Balkánu a predstaviť tak komplexný pohľad na vzorce, ktorých prítomnosť nie je možné ignorovať. Text tvorí prvú etapu systematického výskumu, ktorého cieľom je zmapovať určitý druh násillia vo vymedzenom geografickom priestore a vedecky obhájiteľným spôsobom interpretovať jeho výskyt a príčiny. Súčasťou tohto úsillia je i konceptualizácia výskumného poľa, definovaného násillím v čase volieb.

Použité skratky

Chorvátsko

ChDÚ Chorvátska demokratická únie
SDS Srbská demokratická strana

Srbsko

DOS Demokratická opozícia Srbska
SRS Srbská radikálna strana
SSS Socialistická strana Srbska
OAPMB Oslobodenecká armáda
Preševa, Medvedža
a Bujanovac

Čierna Hora

DSSČH Demokratická strana
socialistov Čiernej Hory
LZČH Liberálny zväz Čiernej Hory
NZ Národná zhoda
SNSČH Socialistická národná strana
Čiernej Hory
SNS Srbská národná strana

Bosna a Hercegovina

DNZ Demokratický národný zväz
ChDS Chorvátske demokratické
spoločenstvo
SDA Strana demokratickej akcie
NChI Nová chorvátska iniciatíva
SDS Srbská demokratická strana

Kosovo

ABK Aliancia za budúcnosť Kosova
DLK Demokratická liga Kosova

Macedónsko

DSMNJ Demokratická strana
macedónskej národnej
jednoty
DSA Demokratická strana Albánska
DÚI Demokratická únia za
integráciu
NDS Národná demokratická strana
SDÚM Sociálnodemokratická únia
Macedónska
ZPM Zväz pre Macedónsko

Albánsko

DSA Demokratická strana Albánska
ASP Albánska strana práce
SSA Socialistická strana Albánska

Ostatné

IFES International Foundation for
Electoral Systems
OBSE Organizácia pre bezpečnosť
a spoluprácu v Európe
SHIK Národná spravodajská služba
(Albánsko)
UNDP United Nation Development
Program

Zdroje a literatura

- Adamová, K. – Křížkovský, L. – Šouša, J. – Šoušová, J. (2001): *Politologický slovník*, Praha, C. H. Back.
- Andjelic, N. (2003): *Bosnia – Herzegovina. The End of Legacy*, London, Frank Cass Pub.
- BBC (2004a): No evidence over Kosovo drownings, on-line text (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3667839.stm>), otevorené 14. 10 . 2011.
- BBC (2004b): Kosovo rioters burn Serb churches, on-line text (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3525168.stm>), otevorené 14. 10. 2011.
- Backes, U. – Mletzko, M. – Stoye, J. (2010): *NPD-Wahlmobilisierung und politisch motivierte Gewalt*, Köln, Luchterhand.
- Bartos, O. J. – Wehr, P. (2002): *Using Conflict Theory*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Bechev, D. (2009): *Historical Dictionary of the Republic of Macedonia*, Lanham, Maryland: The Scarecrow Press.
- Bideleux, R. – Jeffries, I. (2007): *The Balkans. A Post-Communist Hisotry*, New York, Routledge.
- Bieber, F. (2010): *The Party System of Montenegro*, in: Stojarová, V. – Emerson, P. (eds.): *Party Politics in Western Balkans*, New York, Routledge.
- Blanc, J. – Hylland, A. – roč.lan, K. (2006): *State Structure and Electoral Systems in Post-Conflict Situations*, Washington, D.C., International Foundation for Eletoral Systems.
- Bogdani, M. – Loughlin, J. (2007): *Albania and the European Union. The Tumultuous Journey towards Integration and Accession*, London/New York City, I. B. Tauris.
- Brancati, D. – Snyder, J. L. (2011): *Rushing to the Polls: The Cause of Premature Post-Conflict Elections*, *Journal of Conflict Resoultion*, roč. 55, č. 3, s. 397-422.
- Brooker, P. (2000): *Non-Democratic Regimes: Theory, Government a Politics*, Houndmills, MacMillan Press.
- Bogaards, M. (1998): *The Favorable Factors for Consociational Democracy: A Review*. *European Journal of Political Research*, roč. 33, č. 4, s. 475-496.
- Bogaards, M. (2003) *Electoral Choices for Divided Societies: Multiethnic Parties and Constituency Pooling in Africa*, *Journal of Commonwealth and Comparative Politcs*, roč. 41, č. 3, s. 59-80.
- Bochsler, D. (2010): *The Party System of Serbia*, in: Stojarová, V. – Emerson, P. (eds.): *Party Politics in Western Balkans*, New York, Routledge.
- Buzan, B. – Waever, O. (2003): *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Casey, E. (2000): *Remembering: A Phenomenological Study*, Bloomington, Indiana University Press.

- Carothers, T. (2002): The End of the Transition Paradigm. *Journal of Democracy*, roč. 13, č. 1, s. 5-21.
- CEC – Commission of the European Communities (2008): Western Balkans: Enhancing the European perspective, on-line text (http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/balkans_communication/western_balkans_communication_050308_en.pdf), otevřené 20. 9. 2011.
- Chandler, D. (2000): *Bosnia. Faking Democracy after Dayton*, London, Pluto Press.
- CIA (2011): The World Factbook: Bosnia and Herzegovina, on-line text (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html>), otevřené 29. 10. 2011.
- Clark, H. (2000): *Civil Resistance in Kosovo*, London, Pluto Press.
- Collier, D. (1993): The Comparative Method, in Finifter, A. (ed.): *Political Science: The State of the Discipline*, Washington, DC, The American Political Science Association.
- Collier, D. – Adcock, R. (1999): Democracy and Dichotomies: A Pragmatic Approach to Choices about Concepts, *Annual Review of Political Science*, roč. 2, s. 537-565.
- Council of Europe (2007): Observation of Kosovo elections, November 2007 – Preliminary Statement, on-line text (http://www.coe.int/t/dc/files/events/2007_kosovo/prelim_statement_en.asp), otevřené 18. 10. 2011.
- Crkvenčić, I. (1991): Northern Dalmatia, the Croatian Bridge, Zagreb, *Geographical Papers*.
- Čaloud, D. (2006): Volební systém a volební inženýrství: současný stav a možné změny, in: Čaloud, D. – Foltýn, T. – Havlík, V. – Matusšková, A. (eds.): *Volby do Poslanecké sněmovny 2006*, Brno, CDK.
- Daskalovski, Ž. (1999): Elite Transformation and Democratic Transition in Macedonia and Slovenia, *Balkanologie*, roč. 3, č. 1, on-line text (<http://balkanologie.revues.org/index281.html>), otevřené 19. 10. 2011
- De Waal, C. (2005): *Albania Today. A Portrait of Post-Communist Turbulence*, London/New York City, I. B. Tauris.
- della Porta, D. (2008): Research on Social Movements and Political Violence, *Qualitative Sociology*, roč. 31, č. 3, s. 221-230.
- Diamond, L. J. (2002): Thinking about Hybrid Regimes, *Journal of Democracy*, roč. 13, No 2, s. 21-35.
- Dunning, T. (2011): Fighting and Voting: Violent Conflict and Electoral Politics, *Journal of Conflict Resoultion*, roč. 55, č. 3, s. 327-339.
- EaP – Eastern Partnership (2009), Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit, Prague, 7 May 2009, on-line text (http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/107589.pdf), otevřené 21. 9. 2009.

- Edwards, B. – McCarthy, J. (2004): Resources and Social Movement Mobilization, in: Snow, D. – Soule, S. – Kriesi, H (eds.): *The Blackwell Companion to Social Movements*, Malden, Oxford, Carlton, Blackwell Publishing.
- Electoral Institute of Southern Africa – EISA (2002a): DRC Workshop on Electoral Perspectives, on-line text (<http://www.eisa.org.za/events/drc.htm>), otevřené 22.10.2009.
- Elklit, J. – Reynolds, A. (2005): A Framework for the Systematic Study of Election Quality, *Democratization*, roč. 12, č 2, s. 1-16.
- Ellman, M. – Wantchekon, L. (2000): Electoral competition under the threat of political unrest, *The Quarterly Journal of Economics*. roč. 115, č. 2, s. 500-531.
- Elsie, R. (2010): *Historical Dictionary of Albania*, Lanham, Maryland, The Scarecrow Press, Inc.
- Emerson, P. – Šedo, J. (2010): Electoral systems and the link to party systems, in: Stojarová, V. – Emerson, P. (eds.): *Party Politics in Western Balkans*. New York: Routledge.
- ESI – European Stability Initiative (2008): Background Paper: The White List Project. EU Policies on Visa-Free Travel for the Western Balkans, on-line text (http://www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_106.pdf), otevřené 17. 10. 2011.
- EUEO – European Union Election Observation (2008): *Handbook for European Union Election Observation*, European Commission.
- Feldman, A. (1991): *Formations of Violence; the Narrative of the Body and Political Terror in Northern Ireland*, Chicago, University of Chicago Press.
- FES – Fridrich Ebert Stiftung (2001): Political and Electoral Violence in East Africa, Working Papers on Conflict Management No.2, on-line text (<http://library.fes.de/pdf-files/bueros/kenia/01398.pdf>), otevřené 19. 3. 2011.
- Filip, J. – Svatoň, J. – Zimek, J. (1999): *Základy státovědy*, Brno, Masarykova univerzita.
- Fischer, J. (2002): Electoral Conflict and Violence, IFES White Papers, on-line text (<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN019255.pdf>), otevřené 19.3. 2011.
- France 24 (2011): Fresh violence erupts after leaders back Ouattara, on-line text (<http://www.france24.com/en/20110311-ivory-coast-arms-fire-rocks-city-after-african-heads-back-ouattara>), otevřené 28. 3. 2011.
- Frazer, E. – Hutchings, K. (2011): Virtuous Violence and the Politics of Statecraft in Machiavelli, Clausewitz and Weber, *Political Studies*, roč. 59, č. 1, s. 56-73.
- Gallager, C. (2004): Teaching about Political Violence: A Primer on Representation, *Journal of Geography in Higher Education*, roč. 28, č 2, s. 301-315.

- Gash, N. (1977): *Politics in the Age of Peel: a Study in the Technique of Parliamentary Representation, 1830-50*. Hassocks: W. W. Norton & Company.
- Global Security (2010): *Ivory Coast Conflict – 2010*, on-line text (<http://www.globalsecurity.org/military/world/war/ivory-coast-2010.htm>), otevřené 28. 3. 2011.
- Goati, V. (2001): *Elections in FRY from 1990 to 1998, Addendum: Elections 2000*, Belgrade, Centre for Free Elections and Democracy.
- Hanham, H. J. (1978): *Elections and Party Management: Politics in the Time of Disraeli and Gladstone*. Hassocks: Shoe String Pr Inc.
- Hadžič, M. (2004): *Jugoslvenska narodna agonija*, Beograd, Dan graf.
- Held, V. (1997): *The Media and Political Violence*, *Journal of Ethics*, roč. 1, č. 2, s. 187-202.
- Hickman, J. (2009): *Is electoral violence effective? Evidence from Sri Lanka's 2005 presidential election*, *Contemporary South Asia*, roč. 17, č. 4, s. 429-435.
- Hoeffler, A. – Reynal-Querol, M. (2003): *Measuring the Costs of Conflict*, Centre for the Study of African Economies, University of Oxford, April 2003, on-line text (http://www.conflict-recovery.org/bin/2003_Hoeffler_Reynal-Measuring_the_Costs_of_Conflict.pdf), otevřené 26. 9. 2011.
- Horowitz, D. L. (1993): *Democracy in Divided Societies*, *Journal of Democracy*, roč. 4, č. 4, s. 18-38.
- Horowitz, D. (2001): *The Deadly Ethnic Riot, Berkeley and Los Angeles*, University of California Press.
- Horowitz, D. L. (2004): *The Alternative Vote and Interethnic Moderation. A Reply to Fraenkel and Grofman*, *Public Choice*, roč. 121, č. 3-4, s. 507-17.
- Höglund, K. (2006): *Elections in War-Ravaged Societies: The Case of Sri Lanka*, in: *Power Sharing and Democratic Governance in Divided Societies*, Oslo, Peace Research Center Oslo.
- ICE (1996): *Elections in Bosnia and Herzegovina*. International Crisis Group Bosnia Report No. 16, on-line text (<http://www.duke.edu/web/diem/reports/ICG/Bosnia%20and%20Herz1996.pdf>), otevřené 30. 10. 2011.
- IFES (2011a): *Election, Violence, Education and Resolution: Data*, on-line text (<http://www.ifes.org/Content/Projects/Applied-Research-Center/Cross-Cutting/Election-Violence-Education-and-Resolution/Nav/Data.aspx>), otevřené 11. 3. 2011.
- IFES (2011b): *Election, Violence, Education and Resolution: Methodology*, on-line text (<http://www.ifes.org/Content/Projects/Applied-Research-Center/Cross-Cutting/Election-Violence-Education-and-Resolution/Nav/About.aspx>), otevřené 11. 3. 2011.

- IFES (2011c): Election, Violence, Education and Resolution: Terms, on-line text (<http://www.ifes.org/Content/Projects/Applied-Research-Center/Cross-Cutting/Election-Violence-Education-and-Resolution/Nav/About/Terms.aspx>), otevřené 13. 3. 2011
- IFES (2011d): Election, Violence, Education and Resolution: Theoretical Framework, on-line text (<http://www.ifes.org/Content/Projects/Applied-Research-Center/Cross-Cutting/Election-Violence-Education-and-Resolution/Nav/About/Framework.aspx>), otevřené 13. 3. 2011.
- IICK – Independent International Commission on Kosovo (2001): Kosovo Report: Conflict, International Response Lessons Learned, Oxford, Oxford University Press.
- INS Resource Information Center (1995): Profile Series. Former Yugoslav Republic of Macedonia. Human Rights Since 1990, on-line text (www1.umn.edu/humanrts/ins/macedo95.pdf), otevřené 19. 10. 2011.
- IPU – Inter-parliamentary Union (1992): Albania, Parliamentary Chamber: Kuvendi Popullor, Elections Held in 1991, on-line text (http://www.ipu.org/parline-e/reports/arc/2001_91.htm), otevřené 25. 10. 2011.
- IPU – Inter-parliamentary Union (1992): Albania, Parliamentary Chamber: Kuvendi Popullor, Elections Held in 1992, on-line text (http://www.ipu.org/parline-e/reports/arc/2001_92.htm), otevřené 25. 10. 2011.
- IPU – Inter-parliamentary Union (1996): Albania, Parliamentary Chamber: Kuvendi Popullor, Elections Held in 1996, on-line text (http://www.ipu.org/parline-e/reports/arc/2001_96.htm), otevřené 25. 10. 2011.
- IPU – Inter-Parliamentary Union (2000): Bosnia and Herzegovina. Parliamentary Chamber: Predstavnicki dom, Elections Held in 2000, on-line text (http://www.ipu.org/parline-e/reports/arc/2039_00.htm), otevřené 11. 11. 2011.
- IPU – Inter-parliamentary Union (2005): Albania, Parliamentary Chamber: Kuvendi Popullor, Elections Held in 2005, on-line text (http://www.ipu.org/parline-e/reports/arc/2001_05.htm), otevřené 25. 10. 2011.
- IPU – Inter-parliamentary Union (2009): Albania, Parliamentary Chamber: Kuvendi Popullor, Elections Held in 2009, on-line text (http://www.ipu.org/parline-e/reports/2001_E.htm), otevřené 25. 10. 2011.
- IRI – International Republican Institute (1991): The 1991 Elections in Albania. Report of the Election Observer Mission, on-line text (<http://www.iri.org/sites/default/files/Albania%27s%201991%20Parliamentary%20Elections.pdf>), otevřené 25. 10. 2011.

- IRI – International Republican Institute (1994): IRI Election Observation Mission Macedonia October 30, 1994, on-line text (<http://www.iri.org/sites/default/files/Macedonia%27s%201994%20Parliamentary%20Elections.pdf>), otevorené 19. 10. 2011.
- IRI – International Republican Institute (1996): Election Observation Report: Albania's 1996 Parliamentary Elections, on-line text (<http://www.iri.org/sites/default/files/Albania%27s%201996%20Parliamentary%20Elections.pdf>), otevorené 25. 10. 2011.
- IRI – International Republican Institute (1998): Election Observation Report: Macedonia's 1998 Parliamentary Elections, on-line text ([http://www.iri.org/sites/default/files/Macedonia%27s%201998%20Parliamentary%20Elections\(1\).pdf](http://www.iri.org/sites/default/files/Macedonia%27s%201998%20Parliamentary%20Elections(1).pdf)), otevorené 20. 10. 2010.
- IRI – International Republican Institute (2002): Election Observation Report: Macedonia's 2002 Parliamentary Elections, on-line text (<http://www.iri.org/sites/default/files/Macedonia%27s%202002%20Parliamentary%20Elections.pdf>), otevorené 20. 10. 2011.
- Jenkins, C. J. (1983): Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements, *Annual Review of Sociology*, roč. 9, s. 527-553.
- Jenkins, C. J. (1998): Channeling Social Protest: Foundation Patronage of Contemporary Social Movements, in: Powell, W. W. – Clemens, E. (eds.): *Private Action and the Public Good*, New Haven and London, Yale University Press.
- Judah, T. (2008): *Kosovo. What Everyone Needs to Know*, New York, Oxford University Press.
- Kaplonski, Ch. (2008): Neither Truth nor Reconciliation: Political Violence and the Singularity of Memory in Post-socialist Mongolia, *Totalitarian Movements and Political Religions*, roč. 9, č. 2-3, s. 371-388.
- Kasapovič, M. (1995): Izborni rezultati – Analiza, *Erasmus*, roč. 3, č. 14, s. 13-23.
- Kasapovič, M. (1996): Notes on Recent Elections: 1995 Parliamentary Elections in Croatia, *Electoral Studies*, roč. 15, č. 2, s. 269-282.
- Kasapovič, M. (1998): Zagrebačka politička kriza 1995-1997: Sukob demokratskih i autoritarnih vrijednosti, in: Kasapovič, M. – Šiber, I. – Zakošek, N. (eds.): *Birači i demokracija. Utjecaj ideoloških rascjepa na politički život*, Zagreb, Alinea.
- Kasapovič, M. (2000): Electoral Politics in Croatia 1990-2000, *Politička misao*, roč. XXXVII, č. 5, s. 3-20.
- Ker-Lindsay, J. (2009): *Kosovo – The Path to Contested Statehood in the Balkans*, New York, I. B. Tauris.

- Koch, M. – Gartner, S. S. (2005): Casualties and Constituencies: Democratic Accountability, Electoral Institutions, and Costly Conflicts, *The Journal of Conflict Resolution*, roč. 49, č. 6, s. 874-894.
- Kriesberg, L. (2004): *Constructive Conflict: From Escalation to Resolution*, Lanham, Maryland, Rowman and Littlefield.
- Lijphart, A. (1971): Comparative Politics and the Comparative Method, *The American Political Science Review*, roč. 65, č. 3., s. 682-693.
- Lijphart, A. (1995): Self-Determination Versus Pre-Determination of Ethnic Minorities in Power Sharing Systems, in: Kymlicka, W. (ed): *The Rights of Minority Cultures*, Oxford, Oxford University Press.
- Lijphart, A. (2002): The Wave of Power Sharing Democracy, in Reynolds, A (ed.): *The Architecture of Democracy: Constitutional Design, Conflict Management and Democracy*, Oxford, Oxford University Press.
- Lijphart, A. (2004): Constitutional Design for Divided Societies, *Journal of Democracy*, roč. 15, č. 2, s. 96-109.
- Lindberg, S. I. (2006): *Democracy and Elections in Africa*, Baltimore, The John Hopkins University Press.
- Los Angeles Times (1995): Tudjman Calls Early Elections in October. *Los Angeles Times*, 23. 9. 1995, p PART-A (Foreign Desk), databáza ProQuest (<http://search.proquest.com/docview/293093005?accountid=16531>), otevřené 5. 10. 2011
- Los Angeles Times (1997): Voting Irregularities Exclude Serbs From Croatian Elections. *Los Angeles Times*, 14. 4. 1997, p A.7, databáza ProQuest (<http://search.proquest.com/docview/288742796?accountid=16531>), otevřené 5. 10. 2011.
- Mair, P. (1996): Comparative Politics: An Overview, in: Goodin, R. E. – Klingemann, H. (eds.): *The New Handbook of Political Science*, Oxford, Oxford University Press.
- Mareš, M. (2007): Volební násilí z hlediska sociálně-vědního výzkumu, in: Spurný, J. - Červený, V. (eds.): *Násilí z pohledu společenských věd. Sborník příspěvků z mezinárodní konference 20. září 2007*, Praha, Vydavatelství Policejní akademie ČR.
- McKinsey, K. (1992): Nationalist Tudjman elected president of Croatia. *The Gazette*, 4. 8. 1992, p A7, databáza ProQuest (<http://search.proquest.com/docview/432322291?accountid=16531>), otevřené 3. 10. 2011.
- Miguel, E. – Satyanath, S. – Sergenti, E. (2004): Economic Shocks and Civil Conflict: An Instrumental Variables Approach, *Journal of Political Economy*, roč. 112, č. 4, s. 725-753.
- Morrison, K. (2009): *Montenegro. A Modern History*, London/New York, I. B. Tauris.

- Norris, P. (2004): *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior*, Cambridge, Cambridge University Press.
- O'Leary, B. (2005a) *Debating Consociational Politics: Normative and Explanatory Arguments*, in: Noel, S. (ed.): *From Powersharing to Democracy*, Montreal, McGill/Queen's University press.
- O'Leary, B. (2005b): *Powersharing, Pluralist Federation and Federacy*, in O'Leary, B. – McGarry, J. and Salih, K (eds.): *The Future of Kurdistan in Iraq*, Philadelphia, PA, University of Pennsylvania Press.
- OSCE (1995): *Annual report 1995 on OSCE activities*, on-line text (<http://www.osce.org/secretariat/14563>), otevorené 5. 10. 2011.
- OSCE (1996a): *Bulletin. OSCE, roč. 4, No 1*, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/17718>), otevorené 5. 10. 2011.
- OSCE (1996b): *Republic of Albania, Parliamentary Elections, 26 May and 2 June 1996 – Observations*, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/albania/13567>), otevorené 25. 10. 2011.
- OSCE (1996c): *Bosnia and Herzegovina, General Elections, 14 September 1996 – Second Statement*, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/bih/13615>), otevorené 30. 10. 2011.
- OSCE (1996d): *Bosnia and Herzegovina, General Elections, 14 September 1996 – Preliminary Statement*, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/bih/14031>), otevorené 30. 10. 2011.
- OSCE (1997a): *Observation Delegation to the Croatian Presidential Elections 1997: Statement*, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/croatia/15773>), otevorené 5. 10. 2011.
- OSCE (1997b): *Statement of Senator Paul Simon, Special Coordinator for Monitoring of the Croatian Presidential Elections*, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/croatia/15770>), otevorené 5. 10. 2011.
- OSCE (1997c): *Republic of Serbia, Parliamentary Elections Sept. 21, 1997 and Presidential Elections Sept. 21 and Oct. 5, 1997 – Final Report*, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/serbia/15057>), otevorené 14. 10. 2011.
- OSCE (1997d): *Republic of Serbia, Preliminary Report, Sept. 21 1997*, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/serbia/15046>), otevorené 14. 10. 2011.
- OSCE (1997e): *Republic of Serbia, Rerun of the Presidential Elections, Dec. 7 and Dec. 21 1997 – Final Report*, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/serbia/15133>), otevorené 14. 10. 2011.
- OSCE (1997e): *Republic of Montenegro, Presidential Election, 5 and 19 October 1997 - Final Report*, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/montenegro/15065>), otevorené 17. 10. 2011.
- OSCE (1997f): *Republic of Albania, Parliamentary Elections, 29 June and 6 July 1997 – Final Report*, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/albania/13571>), otevorené 25. 10. 2011.

- OSCE (1997g): Bosnia and Herzegovina, National Assembly Election, 22-23 November 1997 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/bih/14048>), otevorené 30. 10. 2011.
- OSCE (1997h): Bosnia and Herzegovina, Municipal Elections, 13-14 September 1997 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/bih/14025>), otevorené 30. 10. 2011.
- OSCE (1998a): Republic of Montenegro, Parliamentary Elections, 31 May 1998 - Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/montenegro/15101>), otevorené 17. 10. 2011.
- OSCE (1998b): Former Yugoslav Republic of Macedonia, Parliamentary Elections, 18 October and 1 November 1998 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/fyrom/15887>), otevorené 20. 10. 2011.
- OSCE (1998c): Bosnia and Herzegovina, General Elections, 12-13 September 1998 – Final Report, on-line text (http://www.osce.org/odihr/elections/bih/general_1998), otevorené 30. 10. 2011.
- OSCE (1999a): Former Yugoslav Republic of Macedonia, Presidential Election, 31 October, 14 November and 5 December 1999 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/fyrom/15910>), otevorené 20. 10. 2011.
- OSCE (2000a): Republic of Croatia, Parliamentary Elections, 2nd and 3rd January 2000 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/croatia/15668>), otevorené 6. 10. 2010.
- OSCE (2000b): Republic of Croatia, Parliamentary Elections, 2nd and 3rd January 2000 – Preliminary Statement, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/croatia/15664>), otevorené 6. 10. 2011.
- OSCE (2000c): Republic of Croatia, Extraordinary Presidential Elections, 24th January and 7th February – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/croatia/15670>), otevorené 6. 10. 2011.
- OSCE (2000d): Republic of Croatia, International Elections Observation Mission, 1st Round – Press Release, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/croatia/15680>), otevorené 6. 10. 2011.
- OSCE (2000e): Republic of Croatia, International Elections Observation Mission, 2nd Round – Press Release, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/croatia/15705>), otevorené 6. 10. 2011.
- OSCE (2000f): Republic of Serbia, Parliamentary Elections, 23 December 2000 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/serbia/15269>), otevorené 14. 10. 2011.
- OSCE (2001a): Republic of Montenegro, Parliamentary Elections, 22 April 2001 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/montenegro/15169>), otevorené 17. 10. 2001.
- OSCE (2001b): UN visit to OSCE Permanent Council: Kosovo elections expected in 2001, on-line text (<http://www.osce.org/pc/53344>), otevorené 18. 10. 2011.
- OSCE (2001c): Attack at Kosovo registration centre condemned as "cowardly and shameful", on-line text (<http://www.osce.org/kosovo/53755>), otevorené 18. 10. 2011.

- OSCE (2001d): OSCE Kosovo Mission strongly condemns 19 October Skenderaj murders, on-line text (<http://www.osce.org/kosovo/53920>), otevorené 18. 10. 2011.
- OSCE (2001e): Two Kosovo parties fined for political violence and reporting bias, on-line text (<http://www.osce.org/kosovo/53982>), otevorené 18. 10. 2011.
- OSCE (2001f): Kosovo's election hailed a huge success, on-line text (<http://www.osce.org/kosovo/54000>), otevorené 18. 10. 2011.
- OSCE (2001g): Chairman-in-Office hails peaceful Kosovo-wide election, on-line text (<http://www.osce.org/cio/54001>), otevorené 18. 10. 2011.
- OSCE (2001h): Republic of Albania, Parliamentary Elections, 24 June - 19 August 2001 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/albania/13560>), otevorené 25. 10. 2011.
- OSCE (2002a): Republic of Serbia, Presidential Election, 29 September, 13 October and 8 December 2002 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/serbia/15549>), otevorené 14. 10. 2011.
- OSCE (2002b): Republic of Montenegro, Early Parliamentary Elections, 20 October 2002 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/montenegro/15537>), otevorené 17. 10. 2011.
- OSCE (2002c): Former Yugoslav Republic of Macedonia, Parliamentary Elections, 15 September 2002 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/fyrom/15961>), otevorené 20. 10. 2011.
- OSCE (2002d): Bosnia and Herzegovina, General Elections, 5 October 2002 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/bih/14001>), otevorené 30. 10. 2011.
- OSCE (2003a): Republic of Croatia, Parliamentary Elections 23rd November 2003 – OSCE/ODHIR Election Observation Mission Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/croatia/21057>), otevorené 6. 10. 2011.
- OSCE (2003b): Republic of Croatia, Parliamentary Elections 23rd November 2003 – OSCE/ODHIR Expert Team Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/croatia/42559>), otevorené 6. 10. 2011.
- OSCE (2003c): Republic of Serbia, Presidential Election, 16 November 2003 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/serbia/24661>), otevorené 14. 10. 2011.
- OSCE (2003d): Republic of Serbia, Parliamentary Elections, 28 December 2003 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/serbia/24521>), otevorené 14. 10. 2011.
- OSCE (2003e): Republic of Montenegro, Presidential Election, 22 December 2002 and 9 February 2003 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/montenegro/15253>), otevorené 17. 10. 2011.

- OSCE (2003f): Republic of Montenegro, Presidential Election, 11 May 2003 - Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/montenegro/66892>), otevřené 17. 10. 2011.
- OSCE (2004a): Republic of Serbia, Presidential Election, 13 and 27 June 2004 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/serbia/37536>), otevřené 14. 10. 2011.
- OSCE (2004b): OSCE Chairman-in-Office welcomes calm and orderly elections in Kosovo, on-line text (<http://www.osce.org/cio/56868>), otevřené 18. 10. 2011.
- OSCE (2004c): Former Yugoslav Republic of Macedonia, Presidential Election, 14 and 28 April 2004 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/fyrom/35248>), otevřené 20. 10. 2011.
- OSCE (2005a): Status Report No. 16 on Croatia's Progress in Meeting International Commitments since November 2004, on-line text (<http://www.osce.org/zagreb/15985>), otevřené 6. 10. 2011.
- OSCE (2005b): Republic of Albania, Parliamentary Elections, 3 July 2005 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/albania/16856>), otevřené 25. 10. 2011.
- OSCE (2006a): Republic of Montenegro, Parliamentary Elections, 10 September 2006 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/montenegro/23566>), otevřené 17. 10. 2011.
- OSCE (2006b): Former Yugoslav Republic of Macedonia, Parliamentary Elections, 5 July 2006 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/fyrom/20630>), otevřené 20. 10. 2011.
- OSCE (2006c):
- OSCE (2007a): Republic of Croatia, Parliamentary Elections, 25th November 2007 – OSCE/ODIHR Limited Election Observation Mission Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/croatia/31736>), otevřené 6. 10. 2011.
- OSCE (2007b): Republic of Croatia, Parliamentary Elections 2007, OSCE/ODIHR Needs Assessment Mission Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/croatia/28059>), otevřené 6. 10. 2011.
- OSCE (2007c): Republic of Serbia, Parliamentary Elections, 21 January 2007 - Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/serbia/24806>), otevřené 14. 10. 2011.
- OSCE (2008a): Republic of Serbia, Presidential Election, 20 January and 3 February 2008, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/serbia/33214>), otevřené 14. 10. 2011.
- OSCE (2008b): Republic of Serbia, Early Parliamentary Elections, 11 May 2008, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/serbia/33212>), otevřené 14. 10. 2011.
- OSCE (2008c): Republic of Montenegro, Presidential Election, 6 April 2008 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/33219>), otevřené 17. 10. 2011.

- OSCE (2008d): Former Yugoslav Republic of Macedonia, Early Parliamentary Elections, 1 June 2008 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/fyrom/33153>), otevorené 20. 10. 2011.
- OSCE (2009a): Republic of Montenegro, Early Parliamentary Elections, 29 March 2009 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/montenegro/66883>), otevorené 17. 10. 2011.
- OSCE (2009b): Former Yugoslav Republic of Macedonia, Presidential and Municipal Elections, 22 March and 5 April 2009 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/fyrom/37851>), otevorené 20. 10. 2011.
- OSCE (2009c): Republic of Albania, Parliamentary Elections, 28 June 2009 – Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/albania/38598>), otevorené 25. 10. 2011.
- OSCE (2010): Republic of Croatia, Presidential Election, 27th December 2009 and 10th January 2010 - OSCE/ODIHR Limited Election Observation Mission Final Report, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/67596>), otevorené 6. 10. 2011.
- OSCE (2011): Bosnia and Herzegovina, on-line text (<http://www.osce.org/odihr/elections/bih>), otevorené 29. 10. 2011.
- Pelikán, J. (et al., 2005): Dějiny Srbska, Praha, Lidové noviny.
- Pennings, P. – Keman, H. – Kleinnijenhuis, J. (2006): Doing Research in Political Science, London, Sage Publications.
- Pierson, P. (2004): Politics in Time: History, Institutions and Social Analysis, Princeton, Princeton University Press.
- Plaff, W. (1990): Trouble in the Balkans. The Sun. 8. 11. 1990, p 17A, databáza ProQuest (<http://search.proquest.com/docview/407084628?accountid=16531>), otevorené 2. 10. 2011.
- Prtina, S. (2007): Válka v Chorvatsku, in: Šmíd, T. – Vařura, V. (eds): Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Przeworski, A. – Teune, H. (1970): The Logic of Comparative Social Inquiry, New York, Wiley.
- Randal, J. C. (1997): Monitors Claim Croatian Vote 'Free but Not Fair'. The Washington Post, 17. 6. 1997, p A 14:1, databáza ProQuest (<http://search.proquest.com/docview/408334703?accountid=16531>), otevorené 5. 10. 2011.
- Reilly, B. (2001): Democracy in Divided Societies: Electoral Engineering for Conflict Management, Cambridge, Cambridge University Press.
- Reilly, B. – Reynolds, A. (1999): Electoral systems and conflict in divided societies, Washington, D. C., National Academy Press.

- Reilly, B. – Reynolds, A. (2000): Electoral Systems and Conflict in Divided Societies, in Stern, P. C. – Druckman, D. (eds.): *International Conflict Resolution after the Cold War*, Washington, D.C., National Research Council.
- Reuters (2010a): Mbeki ends Ivory Coast poll row talks without deal, on-line text (<http://www.reuters.com/article/2010/12/07/us-ivorycoast-election-idUSTRE6B04V920101207>), otevorené 28. 3. 2011.
- Reuters (2010b): Timeline: Ivory Coast's vote turns to power struggle, on-line text (<http://www.reuters.com/article/2010/12/08/us-ivorycoast-events-idUSTRE6B73W820101208>), otevorené 28. 3. 2011.
- Reynolds, A. – Reilly, B. – Ellis, A. et al. (2005): *Electoral System Design: The New International IDEA Handbook*, Stockholm, International IDEA.
- Roeder, P. G. – Rothchild, D. (eds, 2005): *Sustainable Peace: Power and Democracy after Civil Wars*, Ithaca, NY, Cornell University Press.
- Ron, J. (2003): *Frontiers and Ghettos: State Violence in Serbia and Israel*, Berkeley/Los Angeles, University of California Press.
- Rychlík, J. – Kouba, M. (2003): *Dějiny Makedonie*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny.
- Rychlík, J. – Perenčević, M. (2007): *Dějiny Chorvatska*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny.
- Sartori, G. (1970): Concept Misinformation in Comparative Politics, *American Political Science Review*, roč. 64, č. 4, s. 1033–1053.
- Sartori, G. (1984): Guidelines for Conceptual Analysis, in: Sartori, G. (ed.): *Social Science Concepts: A Systematic Analysis*, Beverly Hills, Sage Publications.
- Schumpeter, J. A. (1976): *Capitalism, Socialism and Democracy*, London, Routledge.
- Snyder, D. (1978): Collective Violence: Research Agenda and Some Strategic Considerations, *The Journal of Conflict Resolutions*, roč. 22, č. 3, s. 499-534.
- St. Petersburg Times (1992): Independent Croatia holds first elections. 3. 8. 1992, p 3A, databáza ProQuest (<http://search.proquest.com/docview/262908220?accountid=16531>), otevorené 3. 10. 2011.
- Stojarová, V. (2004): Albánie, in: Kubát, M. (ed.): *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*, Praha, Eurolex Bohemia.
- Stojarová, V. (2010a): Nationalists Parties and the Party Systems of the Western Balkans, in: Stojarová, V. – Emerson, P. (eds.): *Party Politics in Western Balkans*, New York, Routledge.
- Stojarová, V. (2010b): Introduction, in Stojarová, V. – Emerson, P. (eds.): *Party Politics in Western Balkans*, New York, Routledge.

- Stojarová, V. (2010c): The Party System of Kosovo, in: Stojarová, V. – Emerson, P. (eds.): Party Politics in Western Balkans, New York, Routledge.
- Stojarova (2010d): The Party System of Albania, in: Stojarová, V. – Emerson, P. (eds.): Party Politics in Western Balkans, New York, Routledge.
- Šedo, J. (2006): Volební systémy postkomunistických zemí, Dizertační práce, Brno, Fakulta sociálních studií MU, 373s.
- Šedo, J. (2010a): The Party System of Croatia, in: Stojarová, V. – Emerson, P. (eds.): Party Politics in Western Balkans, New York, Routledge.
- Šedo, J. (2010b): The Party System of Bosnia and Herzegovina, in: Stojarová, V. – Emerson, P. (eds.): Party Politics in Western Balkans, New York, Routledge.
- Šedo, J. (2010c): The Party System of Macedonia, in: Stojarová, V. – Emerson, P. (eds.): Party Politics in Western Balkans, New York: Routledge.
- Šesták, M. (et al., 2009): Dějiny jihoslovanských zemí, Praha, Lidové noviny.
- Tanner, M. (1997): Croatia: a nation forged in war, New Heaven / London, Yale University Press.
- The New York Times (1997): Stoically, a Rival Tilts at Croatia's Leader. The New York Times, 7. 6. 1997, p 6, databáza ProQuest (<http://search.proquest.com/docview/430798849?accountid=16531>), otevřené 5. 10. 2011.
- Tilly, Ch. (2006): Politika kolektivního násilí, Praha, Sociologické nakladatelství.
- UNDP (2009): Elections and Conflict Prevention, New York, Bureau for Development Policy.
- US Today (1990): Elsewhere in the World. 17. 10. 1990, p 09A, databáza ProQuest (<http://search.proquest.com/docview/306360820?accountid=16531>), otevřené 2. 10. 2011.
- Vickers, M. (2001): The Albanians: Modern History, London/New York City, I. B. Tauris.
- Vojska (2010): Population of Croatia 1931-2001, on-line text (<http://www.vojska.net/eng/armed-forces/croatia/about/population/>), otevřené 20. 11. 2011.
- Wasserman, J. – Jaggard, E. (2007): Electoral violence in mid nineteenth-century England and Wales, Historical Research, roč. 80, č. 270, s. 124-155.
- Weber, M. (1998): Metodologie, sociologie a politika, Praha, Oikoymenh.
- Whimster, S. (2007): Understanding Weber, New York, Routledge.
- Wilkinson, S. I. (2004): Votes and Violence: Electoral Competition and Ethnic Riots in India, Cambridge, Cambridge University Press.
- Wolff, S. (2011): Managing Ethno-national Conflict: Towards an Analytical Framework, Nепublikovaný text zadaný ako povinná literatúra v rámci letnej školy National Minorities and Border Regions (Flensburg, 4. – 9. 9. 2011).

Zald, M. (1992): Looking Backward to Look Forward: Reflections on the Past and Future of the Resource Mobilization Program, In: Morris, A. – McClurg Mueller, C. (eds.): *Frontiers in Social Movement Theory*. New Heaven: Yale University Press

Prílohy

Tab A: Výskyt násilí v čase volieb v **Chorvátsku** v rokoch 1989 – 2009

Voľby	Udalosť	Miesto výskytu	Obete	Organizátori	Zdroj informácií	Forma	Výsledky	Výskyt	Väzba	Zdroj násilí
PaV 1990	Volebný míting HDZ	Verejný priestor (Benkovac)	Sympatizanti	Neorganizovaná skupina	Média	Verbálne útoky, hrozba fyzického útoku	Narušenie mítingu	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita; etnicita
PaV 1990	Volebný míting HDZ a pochod cez Benkova	Verejný priestor (Benkovac)	Sympatizanti; voliči; kandidát	Politická strana; sympatizanti	Média	Verbálne útoky; fyzický útok	Pokus o atentát	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita; etnicita
PaV 1990	Reakcia na výsledky volieb	V reakcii na povolebnú eufóriu a nepriame vyhlásenia o chorvátskej suverenite bola vyprovokovaná zo strany srbskej minority násilné odvety menšieho i väčšieho rozsahu (miestne bitky, útoky na chorvátske obyvateľstvo a pod.								
PaV 1990	Násilie medzi futbalovými fanúšikmi	Verejný priestor (futbalový štadión Zahreb)	Futbaloví fanúšikovia	Futbalové tábory fanúšikov	Média	Verbálne útoky; fyzický útok	1 mŕtvy; iné	Po voľbách	Výsledky volieb	Politická rivalita; etnicita
PaV 1995	Zásah silových zložiek v čase kampaní	N/A	Kandidáti; sympatizanti	Ozbrojené zložky; účastníci mítingov – sympatizanti	Monitorovacia misia	Fyzický útok	N/A	Pred voľbami	Volebná kampaň	Štátom motivované násilie (alebo hrozba)
PrV 1997	Útok na opozičného kandidáta (Gotovac)	Verejný priestor (Pula)	Kandidát	Sympatizanti; armáda?	Monitorovacia misia	Fyzický útok	Narušenie mítingu; fyzické ublíženie	Pred voľbami	Volebná Kampaň	Politická rivalita
PrV 1997	Útok na opozičného kandidáta (Tomac)	Verejný priestor (N/A)	Súkromný majetok	N/A	Monitorovacia misia	Vandalizmus, ničenie majetku, vydieranie	Zastrašovanie; zničenie majetku	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita (prípadne iný zdroj)
PrV 1997	Zásah proti monitoringu	Verejný priestor (N/A)	Volebný monitoring	Ozbrojené zložky	Monitorovacia misia	Hrozba fyzického útoku; väznenie?	Zastrašenie	Počas volieb	Akt volieb	Štátom motivované násilie (alebo hrozba)
PaV 2000	Zastrašovanie	N/A	Voliči	N/A	Monitorovacia misia	Zastrašovanie	Zastrašenie	Pred Voľbami	Volebná kampaň	N/A
PrV 2000	Zastrašovanie	N/A	Voliči	N/A	Monitorovacia misia	Zastrašovanie	Zastrašenie	Pred Voľbami	Volebná kampaň	N/A

Zdroj: Autor; PaV – parlamentné voľby, PrV – prezidentské voľby; N/A – nedostupná informácia.

Tab. B: Výskyt násilia v čase volieb v **Srbsku** v rokoch 1989 – 2009

Voľby	Udalosť	Miesto výskytu	Obete	Organizátori	Zdroj informácií	Forma	Výsledky	Výskyt	Väzba	Zdroj násilia
PaV; PrV 1990	Prvá demonštrácia opozície (19. 5. 1990)	Verejný priestor (Belehrad)	Politická strana; sympatizanti	Štát; ozbrojené zložky (polícia)	Média	Hrozba fyzického útoku; fyzický útok	Zranení(počet nezistení)	Pred voľbami	Volebná kampaň	Štátom motivované násilie; častočne demonštranti
PaV; PrV 1990	Demonštrácia (9. 3. 1991)	Verejný priestor (Belehrad)	Politická strana; sympatizanti	Štát; ozbrojené zložky (polícia; armáda)	Média	Hrozba fyzického útoku; fyzický útok	2 mŕtvi; zranení a zatknutí (desiatky Fudí)	N/A ¹	Výsledky volieb; volebná kampaň; celková reprezentácia	Štátom motivované násilie; častočne demonštranti
PaV; PrV 1992	Pokojné demonštrácie	Verejný priestor (prevažne Belehrad)	Politická strana; sympatizanti	N/A	Média	N/A	Zastrašenie	Pred voľbami	Volebná kampaň	N/A
PaV; PrV 1992	Volebná kampaň v Kosove	Verejný priestor (Kosovo; Priština)	Voliči; civilné obyvateľstvo	Politická strana (SRS); súkromný bezp. aktér (Arkan)	Média	Hrozba fyzického útoku; verbálne napadnutia; obmedzene i prejavy násilia	Zastrašenie	Pred voľbami	Volebná kampaň	Kombinácia; politická rivalita; etnicita; politicky motivovaný konflikt
PaV 1993	Demonštrácia (1. 6. 1993)	Verejný priestor (Belehrad)	Politická strana; sympatizanti	Štát; ozbrojené zložky (policajné komando)	Média	Fyzický útok	1 mŕtv; 28 zranených; uväznenie Dražkoviča	Pred voľbami	Volebná kampaň	Štátom motivované násilie; častočne demonštranti
PaV 1993	Zásah proti Nadežde Bulatovič	Verejný priestor	Sympatizanti	Ozbrojené zložky (polícia)	Média	Fyzický útok	Nadežda Bulatovič	Pred voľbami	Volebná kampaň	Štátom motivované násilie
Pav; PrV 1997	Zastrašovanie príslušníkov pozorovacej misie OBSE	Verejný priestor; hlasovacia miestnosť (Peč)	Volebný monitoring	Členovia volebnej komisie – sympatizanti	Monitorovacia misia	Hrozba fyzického útoku; verbálne napadnutia; obmedzene i prejavy násilia	Sťažnosť pre volebnú komisiu; zastrašenie	Počas volebného dňa	Akt volieb	Individuálne násilie členov vol. Komisie
PaV 1997	Zhoršovanie bezp. situácie v Kosove	Po skončení rokovaní o zostavení novej vlády na čele s SSS sa začiatkom roku 1998 rozhoreli vlny relatívne pokojných demonštrácií, ktorých centrom boli oblasti Kosova a Metohije, žiadajúce nezávislosť provincie od Srbska a Federácie. Sprievodným javom týchto posunov boli stále sa množiace ozbrojené útoky albánskej menšiny, ktoré vyvrcholili v marci v podobe krvavých stretov s políciou v oblasti Drenica a vyžiadali si stovky obetí.								
PaV 2000	Reakcia režimu na formovanie opozície - demonštrácie	Verejný priestor (Belehrad)	Sympatizanti; voliči; politická strana	Domáci štát; ozbrojené zložky (polícia)	Monitorovacia misia	Vraždy; fyzické útoky; väznenie	Niekoľko mŕtvych; desiatky uväznených a zranených	Pred voľbami	Volebná kampaň	Štátom motivované násilie
PaV; PrV(f) 2000	Povolebná situácia – voľba federálne prezidenta	Verejný priestor (Belehrad)	Sympatizanti; voliči; súkromný a verejný majetok	Občianske nepokoje; ozbrojené zložky (polícia)	Monitorovacia misia	Vandalizmus; ničenie majetku; fyzické útoky	Škody na majetku; niekoľko zranených; 2 mŕtvi	Po voľbách	Výsledky volieb	Voličmi motivované násilie

Zdroj: Autor; PaV – parlamentné voľby, PrV – prezidentské voľby; PrV(f) – prezidentské voľby federálne; N/A – nedostupná informácia.

¹ Vzhľadom na charakter demonštrácie nie je možné jasne určiť väzbu na konkrétne voľby. Môže sa jednať o povolebné (voľby v roku 1990, na ktoré sa odkazujú) alebo predvolebné násilie (voľby v roku 1992, ku ktorým smerujú svoje požiadavky).

Tab. B: Výskyt násilia v čase volieb v **Srbsku** v rokoch 1989 – 2009 (pokračovanie)

Voľby	Udalosť	Miesto výskytu	Obete	Organizátori	Zdroj informácií	Forma	Výsledky	Výskyt	Väzba	Zdroj násilia
PaV 2000	Lokalizované útoky v južnej časti Sbrska	Verejný priestor	Policajné zložky	Oslobodeneckej armády Preševo, Medvedža a Bujanovac	Monitorovacia misia	Fyzický útok	N/A	Pred voľbami	Celková reprezentácia; identita	Povstalecký konflikt
PrV 2002	Plagátová vojna	Verejný priestor (prevažne Belehrad)	Kandidáti (na prezidenta)	Politická strana; sympatizanti;	Monitorovacia misia	Zastrašovanie	N/A	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PrV 2004	Zastrašovanie počas kampane	Verejný priestor	Sympatizanti; voliči; politické strany	Sympatizanti; politické strany	Monitorovacia misia	Zastrašovanie	N/A	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2008	Zastrašovanie počas kampane	Verejný priestor	Vysoký štátny predstaviteľ	Organizácia - Rodina srbských fanúšikov	Monitorovacia misia	Zastrašovanie	N/A	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita

Zdroj: Autor; PaV – parlamentné voľby, PrV – prezidentské voľby; PrV(f) – prezidentské voľby federálne; N/A – nedostupná informácia.

Tab. C: Výskyt násilia v čase volieb v **Čiernej Hore** v rokoch 1989 – 2009

Voľby	Udalosť	Miesto výskytu	Obete	Organizátori	Zdroj informácií	Forma	Výsledky	Výskyt	Väzba	Zdroj násilia
PrV 1997	Neuznanie výsledkov volieb	Verejný priestor (vidiek, Podgorica)	Nevolebné úrady alebo majetok; polícia	Politická strana; kandidát; sympatizanti	Monitorovacia misia	Fyzický útok; hrozba útoku	Fyzické ublíženie	Po voľbách	Výsledky volieb	Politická rivalita; voličmi motivované násilie
PaV 1998	Násilné postupy polície	Verejný priestor; súkromné bydlisko	Sympatizanti; voliči	Ozbrojené zložky (polícia)	Monitorovacia misia	Fyzický útok; hrozba útoku; zastrašovanie	Domové prehliadky, fyzický a psychický nátlak	Pred voľbami	Volebná kampaň	Štátom motivované násilie; politická rivalita
PaV 2001	Izolované zneužitie právomoci políciou	Verejný priestor	Sympatizanti; voliči	Ozbrojené zložky (jednotlivci v policajnom zbore)	Monitorovacia misia	Fyzický útok; hrozba útoku; zastrašovanie	Fyzický a psychický nátlak	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita (možno štátom motivované násilie)
PaV 2001	Izolované zneužitie právomoci políciou	Verejný priestor (Bijelo Polje)	Sympatizanti; voliči; sídlo politickej strany	Ozbrojené zložky (jednotlivci v policajnom zbore)	Monitorovacia misia	Fyzický útok; hrozba útoku; zastrašovanie; vandalizmus	Fyzický a psychický nátlak; zničenie majetku; 1 hospitalizovaný	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita (možno štátom motivované násilie)
PaV 2002	Zastrašovanie	Verejný priestor	Sympatizanti; voliči	N/A	Monitorovacia misia	Zastrašovanie; drobné násilné incidenty	Zastrašenie; neúčast' vo voľbách	Počas volieb	Akt volieb	Politická rivalita
PaV 2006	Drobné incidenty; zastrašovanie	Hlasovacia miestnosť; verejný priestor	Voliči; volebný pracovník	N/A	Monitorovacia misia	Zastrašovanie	Zastrašenie; ovplyvnenie voľby)	Počas volieb	Akt volieb	Politická rivalita

Zdroj: Autor; PaV – parlamentné voľby, PrV – prezidentské voľby; N/A – nedostupná informácia.

Tab. D: Výskyt násilia v čase volieb v **Bosne a Hercegovine** v rokoch 1989 – 2009

Voľby	Udalosť	Miesto výskytu	Obete	Organizátori	Zdroj informácií	Forma	Výsledky	Výskyt	Väzba	Zdroj násilia
PaV 1990	Útok na auto starostu	Verejný priestor (Sarajevo)	Starosta Sarajeva; súkromný majetok	Občianske nepokoje	Sekundárny zdroj (historiografická literatúra)	Hrozba fyzického útoku; vandalizmus	N/A	Pred voľbami	Celkovú reprezentáciu v krajine	Kombinácia zdrojov (pol. rivalita; frustrácia; etnicita)
PaV 1990	Spor o odvolanie riaditeľa	Verejný priestor (Región Foča)	Voliči (na etnickej báze)	Voliči (na etnickej báze)	Sekundárny zdroj (historiografická literatúra)	Fyzické útoky, vandalizmus; zastrašovanie	Zranení; poškodenie súkromného majetku; zastrašenie	Pred voľbami	Celková reprezentácia v krajine	Kombinácia zdrojov (pol. rivalita; frustrácia; etnicita)
PaV 1990	Zastrašovanie	Celkové ovzdušie volieb sa neobišlo bez prejavov zastrašovania, nátlaku a etnického napätia.								
PaV 1996	Útoky na pol. aktivistov	Verejný priestor (Republika Srbská)	Sympatizanti	Sympatizanti (SDS)	Monitorovacia misia	Fyzické útoky; hrozba fyzického útoku; verbálne útoky	Zastrašenie; narušenie volebných mítingov	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 1996	Zastrašovanie v zamestnaní	Pracoviská (Republika Srbská)	Sympatizanti; voliči	Zamestnávateľia (často SDS)	Monitorovacia misia	Zastrašovanie	Zastrašenie	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 1996	Narušenie volebných mítingov	Verejný priestor (Republika Srbská)	Sympatizanti; voliči	Sympatizanti (SDS)	Monitorovacia misia	Fyzické útoky; hrozba fyzického útoku; verbálne útoky	Zastrašenie; narušenie volebných mítingov	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 1996	Potýčky pred volebnými miestnosťami	Hlasovacia miestnosť	Voliči	Voliči	Monitorovacia misia	Verbálne útoky; drobné potýčky	Narušenie pokojného priebehu volieb	Počas volieb	Akt hlasovania	Politická rivalita; frustrácia
PaV 1996	Narušenie v hlasovacej miestnosti	Hlasovacia miestnosť (Kozluk)	N/A	N/A	Monitorovacia misia	N/A	Narušenie pokojného priebehu volieb	Počas volieb	Akt hlasovania	N/A
PaV 1996	Narušenie v hlasovacej miestnosti	Hlasovacia miestnosť (vojenská základňa)	N/A	N/A	Monitorovacia misia	N/A	Zrušenie volieb	Počas volieb	Akt hlasovania	N/A
PaV 1996	Poškodenie hlasovacích lístkov opozície	Hlasovacia miestnosť (Velika Kladuša, Mrkonjić Grad a Kotor Varoš)	Volebné materiály	Sympatizanti (SDS)	Monitorovacia misia	N/A	Zničenie volebných materiálov; narušenie hlasovania	Počas volieb	Akt hlasovania	Politická rivalita
PaV 1998	Útok na príslušníkov misie OBSE	Verejný priestor (Tuzla)	Volebný monitoring	Voliči	Monitorovacia misia	Fyzický útok; vandalizmus	Zastrašenie	Počas volieb	Akt hlasovania	Frustrácia voličov

Zdroj: Autor; PaV – parlamentné voľby, PrV – prezidentské voľby; N/A – nedostupná informácia.

Tab. D: Výskyt násilia v čase volieb v **Bosne a Hercegovine** v rokoch 1989 – 2009 (pokračovanie)

Voľby	Udalosť	Miesto výskytu	Obete	Organizátori	Zdroj informácií	Forma	Výsledky	Výskyt	Väzba	Zdroj násilia
PaV 1998	Útok na člena DNZ	Sídlo politickej strany	Sympatizant (člen strany)	Kandidáti za SDA	Monitorovacia misia	Fyzický útok; vandalizmus	Poškodenie kancelárie DNZ	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 1998	Zastrašovanie kandidátov	N/A	Kandidáti CHDS	Funkcionári CHDS	Monitorovacia misia	Zastrašovanie; vyhružky	Zastrašenie	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 1998	Narušenie zhromaždení	Verejný priestor	Sympatizanti	Sympatizanti (CHDS)	Monitorovacia misia	N/A	Narušenie politického zhromaždenia	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2000	Zastrašovanie	Verejný priestor	Sympatizanti; Voliči	Sympatizanti (SDS)	Monitorovacia misia	Zastrašovanie	N/A	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2002	Hate speech	Verejný priestor	Sympatizanti	Sympatizanti; Kandidáti	Monitorovacia misia	Verbálne útoky	N/A	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2002	Ničenie volebných materiálov	Verejný priestor	Volebné materiály (plagáty)	Sympatizanti	Monitorovacia misia	Vandalizmus	Zničenie volebných materiálov	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2006	Drobné narušenia rôzneho charakteru	Vyskytlo sa niekoľko emotívnych prejavov mobilizujúcich k násilnej akcii, rovnako ako pár prípadov strhávania plagátov konkurenčných politických strán. Rovnako bolo zaznamenaných niekoľko incidentov zastrašovania a izolované útoky vandalov na náboženské budovy. Všetky tieto udalosti nevedli k prejavom násilia, pričom je im prisudzovaný lokálny význam. Správy sa bližšie nezmiňujú o charaktere a motívoch incidentov. Spoločným menovateľom je väzba na volebnú kampaň, výskyt pred voľbami a politická rivalita.								

Zdroj: Autor; PaV – parlamentné voľby, PrV – prezidentské voľby; N/A – nedostupná informácia.

Tab E: Výskyt násilia v čase volieb v **Kosove** v rokoch 1999 – 2009

Voľby	Udalosť	Miesto výskytu	Obete	Organizátori	Zdroj informácií	Forma	Výsledky	Výskyt	Väzba	Zdroj násilia
PaV 2001	Útok na starú ženu	Registračná kancelária (pred budovou; Gijlan)	Volič	Súkromné osoby / voliči; možno sympatizant	Monitorovacia misia	Fyzický útok; zastrašovanie	Ublženie na zdraví	Pred voľbami	Akt volieb; identita	Voličmi motivované násilie; etnicita
PaV 2001	Útok v meste Skenderaj ¹	N/A	Novinár	N/A	Monitorovacia misia	Fyzický útok; vražda	2 mŕtvi; 1 ťažko ranený	Pred voľbami	N/A	N/A
PaV 2001	Útok sympatizanta ABK	Verejný priestor	Sympatizant	Sympatizant	Monitorovacia misia	Fyzický útok; hrozba útoku; zastrašovanie	Fyzický a psychický nátlak; ničenie majetku (letákov)	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita

Zdroj: Autor; PaV – parlamentné voľby, PrV – prezidentské voľby; N/A – nedostupná informácia.

¹ Monitorovacia misia a zodpovedné úrady nedokázali vylúčiť ani potvrdiť väzbu na voľby.

Tab. F: Výskyt násilia v čase volieb v **Macedónsku** v rokoch 1989 – 2009

Voľby	Udalosť	Miesto výskytu	Obete	Organizátori	Zdroj informácií	Forma	Výsledky	Výskyt	Väzba	Zdroj násilia
PaV 1994	Zastrašovanie a násilie spojené s 1. kolom volieb	Verejný priestor (bližšie neurčený)	Voliči; sympatizanti	N/A	Monitorovacia misia	Hrozba fyzického útoku; verbálne napadnutia; obmedzene i prejavy násilia	N/A	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 1994	Napadnutie členov monitoringu VMRO-DPMNE	Volebná miestnosť (Struga)	Pozorovatelia volieb	N/A	Monitorovacia misia	Hrozba fyzického útoku; verbálne napadnutia; obmedzene i prejavy násilia	Zastrašenie	Počas volieb	Akt volieb	Politická rivalita
PaV 1994	Zastrašovanie voličov	Verejný priestor (Bitol)	Voliči	Sympatizanti Zväzu pre Macedónsko	Monitorovacia misia	Hrozba fyzického útoku; verbálne napadnutia	Zastrašenie	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 1994	Zastrašovanie voličov	Verejný priestor (Gavgelija)	Voliči;	Sympatizant Zväzu pre Macedónsko	Monitorovacia misia	Hrozba fyzického útoku; verbálne napadnutia	Zastrašenie	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 1998	Útok aktivistu SDÚM v 8. Okrsku	Verejný priestor	Sympatizanti, kandidáti (VMRO-DPMNE)	Sympatizanti SDÚM	Monitorovacia misia	Fyzický útok	N/A	Pred voľbami (2. kolo)	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 1998	Útok aktivistov	Verejný priestor (Kočani)	Sympatizanti	Sympatizanti; príslušníci polície	Monitorovacia misia	Fyzický útok	N/A	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 1998	Narúšanie priebehu volieb	Volebné miestnosti (Gorno Količani; Morane)	Voliči	Sympatizanti (prevažne SDÚM)	Monitorovacia misia	Zastrašovanie	Zastrašenie voličov	Počas volieb	Akt volieb	Politická rivalita
PaV 1998	Zastrašovanie a fyzické útoky kandidáta	Verejný priestor (Šuto Orizari)	Voliči	Kandidát	Monitorovacia misia	Zastrašenie; fyzické útoky	Zastrašenie; násilné odobratie voličského preukazu	Pred voľbami; počas volieb	Akt volieb	Politická rivalita
PaV 1998	Zastrašovanie a fyzické útoky lokálnych bossov	Verejný priestor	Sympatizanti; voliči	Lokálne elity; podnikatelia	Monitorovacia misia	Hrozba fyzického útoku; verbálne napadnutia; obmedzene i prejavy násilia	Zastrašenie voličov	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PrV 1999	Zničenie stranických kancelárií	Kancelárie pol. strán (Studeničani)	Sídlo politickej strany	N/A	Monitorovacia misia	Vandalizmus; ničenie majetku	Poškodenie / zničenie majetku	Pred voľbami	Volebnú kampaň	Politická rivalita

Zdroj: Autor; PaV – parlamentné voľby, PrV – prezidentské voľby; N/A – nedostupná informácia.

Tab. F: Výskyt násilia v čase volieb v **Macedónsku** v rokoch 1989 – 2009 (pokračovanie)

Voľby	Udalosť	Miesto výskytu	Obete	Organizátori	Zdroj informácií	Forma	Výsledky	Výskyt	Väzba	Zdroj násilia
PrV 1999	Zinscenovaná dopravná nehoda	Verejný priestor (Delčevo)	Kandidát	N/A	Monitorovacia misia	Pokus o zinscenovanie dopravnej nehody s cieľom eliminovať kandidáta	N/A (pravdepodobne neúspešný pokus)	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PrV 1999	Zastrašovanie v práci	Podniky a firmy	Voliči	Sympatizanti (manažéri a majitelia firiem)	Monitorovacia misia	Zastrašovanie; vyhrážky straty miesta	Zastrašenie	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PrV 1999	Stret voličov politických strán	Verejný priestor	Sympatizanti	Sympatizanti	Monitorovacia misia	Fyzické útoky; verbálne útoky	Zranenia následkom násilia; 1 hospitalizovaný	Počas volieb	Volebná kampaň	Politická rivalita
PrV 1999	Zastrašovanie voličov	Počas celých volieb sa objavovali prípady zastrašovania a vyhrážok a to nie len voči politickým aktivistom, ale i voličom. Motivácia plynula z politického konfliktu a následnej rivality.								
PaV 2002	Útok na príslušníkov polície	Verejný priestor	Príslušníci polície	N/A	Monitorovacia misia	Fyzický útok	3 mŕtvi	Pred voľbami	N/A	Kombinácia; povstalecky motivovaný konflikt; voličmi motivovaný konflikt
PaV 2002	Útok na príslušníkov polície	Verejný priestor (Čelopok)	Príslušník polície	N/A	Monitorovacia misia	Fyzický útok	N/A	Pred voľbami	N/A	Kombinácia; povstalecky motivovaný konflikt; voličmi motivovaný konflikt
PaV 2002	Zajatie civilistov na diaľnici	Verejný priestor (diaľnica medzi Tetovom a Gostivarom)	Civilisti; Voliči	Sympatizanti (etnický Albánci)	Monitorovacia misia	Únos	Zastrašenie	Pred voľbami	Celková reprezentácia spoločenských frakcií	Povstalecky motivovaný konflikt; politická rivalita
PaV 2002	Bombové útoky na stranické kancelárie	Kancelárie pol. strán (Skopje)	Sídla politických strán (DŪI a NDP)	N/A	Monitorovacia misia	Vandalizmus; ničenie majetku	Poškodenie / zničenie majetku; Zastrašenie	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2002	Útok na auto Ljupca Palevskeho	Verejný priestor	Súkromný majetok (automobil)	N/A (pravdepodobne Ministerstvo vnútra)	Monitorovacia misia	Vandalizmus; ničenie majetku	Poškodenie / zničenie majetku; Zastrašenie	Pred voľbami	Volebná kampaň	Štátom motivovaný konflikt
PaV 2002	Útok ex-príslušníkov polície	Verejný priestor (Prilip)	Sympatizanti; voliči SDŪM	Ex-príslušníci polície	Monitorovacia misia	Zastrašovanie; fyzické útoky	Zastrašenie; narušenie zhromaždenia	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita

Zdroj: Autor; PaV – parlamentné voľby, PrV – prezidentské voľby; N/A – nedostupná informácia.

Tab. F: Výskyt násilí v čase volieb v **Macedónsku** v rokoch 1989 – 2009 (pokračovanie)

Voľby	Udalosť	Miesto výskytu	Obete	Organizátori	Zdroj informácií	Forma	Výsledky	Výskyt	Väzba	Zdroj násilí
PaV 2002	Útok na lídra SDÚM	N/A (Prilip)	Kandidát SDÚM	Ex- príslušníci polície	Monitorovacia misia	Fyzický útoky	Zastrašenie	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2002	Útoky na objekty politických strán	Počas celého obdobia volieb boli spáchané akty vandalizmu na objekty a majetok rôznych politických strán, čo viedlo k neustálemu zastrašovaniu a ohrozovaniu priebehu volieb.								
PrV 2004	Bombový útok na kanceláriu SDMU	Kancelária pol. strany (Tetovo)	Sídlo politickej strany SDÚM	N/A	Monitorovacia misia	Vandalizmus; ničenie majetku	Poškodenie / zničenie majetku; zastrašenie	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PrV 2004	Zastrašovanie členov pozorovacej misie	Verejný priestor	Domáci pozorovatelia	Sympatizanti politických strán	Monitorovacia misia	Zastrašovanie; fyzické útoky	Zastrašenie	Počas volieb	Akt volieb	Politická rivalita; voličmi motivovaný konflikt
PrV 2004	Útok na volebnú komisiu	Volebná miestnosť	Členovia volebnej komisie; hlasovacia urna	Kandidáti a sympatizanti DSA	Monitorovacia misia	Fyzický útok; krádež	Narušenie hlasovania; zastrašenie; zničenie volebných materiálov	Počas volieb	Akt volieb	Politická rivalita
PaV 2006	Útoky na kancelárie strán	Kancelárie pol. strán (Tearce, Saraj, Lipkovo, Studeničani, Tetovo a Struga)	Sídla politických strán	N/A	Monitorovacia misia	Vandalizmus; ničenie majetku	Poškodenie / zničenie majetku; zastrašenie	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2006	Prestrelka	Verejný priestor (Saraj)	Sympatizanti strán (DÚI a SDA)	Sympatizanti strán (DÚI a DSA)	Monitorovacia misia	Fyzický útok (strelba)	N/A	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2006	Potýčka v meste Rašče	Verejný priestor (Rašče)	Sympatizanti strán (DÚI a SDA)	Sympatizanti strán (DÚI a SDA)	Monitorovacia misia	Fyzický útok; strelba	1 ťažko zrazený; 1 postrelený	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2006	Fyzické útoky v centre Skopje	Verejný priestor (Skopje)	Sympatizanti strán (VMRO-DPMNE a SDÚM)	Sympatizanti strán (VMRO-DPMNE a SDÚM)	Monitorovacia misia	Fyzické útoky	N/A	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2006	Útoky na voličov DSA	Verejný priestor (Kičevo, Oslomej a Zajas)	Sympatizanti / voliči DSA	N/A	Monitorovacia misia	Fyzické útoky; zastrašovanie	Zastrašenie	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2006	Zastrašovanie voličov	Celkovo sa opakovali správy, ktorých predmetom bolo zastrašovanie, drobné násilné prejavy medzi sympatizantmi politických strán a zneužívanie politických funkcií pri vedení kampane.								

Zdroj: Autor; PaV – parlamentné voľby, PrV – prezidentské voľby; N/A – nedostupná informácia

Tab. F: Výskyt násilia v čase volieb v **Macedónsku** v rokoch 1989 – 2009 (pokračovanie)

Voľby	Udalosť	Miesto výskytu	Obete	Organizátori	Zdroj informácií	Forma	Výsledky	Výskyt	Väzba	Zdroj násilia
PaV 2008	Zablokovanie diaľnice	Verejný priestor (diaľnica medzi Tetovom a Skopje)	Voliči, sympatizanti; polícia	Sympatizanti DÚI	Monitorovacia misia	Únosy; fyzické útoky	Prepustenie rukojevníkov výmenou za oslobodenie zatknutých	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita; voliči motivované násilie
PaV 2008	Útoky na kancelárie	Kancelárie pol. strán	19 útokov na kancelárie DÚI	N/A	Monitorovacia misia	Vandalizmus; ničenie majetku	Poškodenie / zničenie majetku; zastrašenie	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2008	Únosy	Verejný priestor; súkromné bydlisko	5 prípadov únosov členov DÚI	N/A	Monitorovacia misia	Únosy	N/A	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2008	Útoky na súkromné domovy	Súkromné bydlisko	2 prípady útokov na domovy členov DÚI	N/A	Monitorovacia misia	Vandalizmus; ničenie majetku	Poškodenie / zničenie majetku; zastrašenie	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2008	Útoky na kanceláriu	Kancelárie pol. strany	Útokov na kanceláriu DSA	N/A	Monitorovacia misia	Vandalizmus; ničenie majetku	Poškodenie / zničenie majetku; zastrašenie	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2008	Prípady streľby	Verejný priestor	Sympatizanti DSA	N/A	Monitorovacia misia	Fyzické útoky	N/A	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2008	Nepokoje počas volebného dňa	Verejný priestor	Voliči; sympatizanti	N/A	Monitorovacia misia	Fyzické útoky; verbálne útoky	1 mŕtvy; niekoľko zranených	Počas volieb	Akt volieb	Politická rivalita
PaV 2008	Nepokoje počas volebného dňa	Verejný priestor (Aračinovo)	Polícia	Sympatizanti; kriminálne živly (etnickí Albánci)	Monitorovacia misia	Fyzické útoky; verbálne útoky	1 ťažko ranený; niekoľko ľahšie ranených	Počas volieb	Akt volieb	Voliči motivované násilie
PaV 2008	Krádež volebnej urny	Volebná miestnosť (Gorna Bawica)	Volebná urna	Sympatizanti pol. strán	Monitorovacia misia	Krádež	Narušenie hlasovacieho procesu	Počas volieb	Akt volieb	Politická rivalita
PaV 2008	Krádež volebnej urny a ďalších materiálov	Volebná miestnosť (Gostivar, Saraj a Čučer-Sandev)	Volebná urna	Sympatizanti pol. strán	Monitorovacia misia	Krádež	Narušenie hlasovacieho procesu	Počas volieb	Akt volieb	Politická rivalita
PaV 2008	Ohrozenie bezpečnosti pozorovateľa v	Volebné miestnosti	Pozorovatelia misie OBSE	N/A	Monitorovacia misia	Hrozba fyzického útoku	Zastrašenie	Počas volieb	Akt volieb	N/A
PaV 2008	Zastrašovanie	Okrem priamej prítomnosti aktov zastrašovania boli násilné udalosti vnímané značne citlivo a ich výskyt bránil slobodnému vyjadreniu vôle vo voľbách.								
PrV 2009	Zastrašovanie	Volebná kampaň sa nevyhla drobným prejavom zastrašovania a negatívnym incidentom, ktoré však v porovnaní s historickými skúsenosťami predstavovali len drobnú škvrnu na ináč pokojnom priebehu volieb.								

Zdroj: Autor; PaV – parlamentné voľby, PrV – prezidentské voľby; N/A – nedostupná informácia.

Tab. G: Výskyt násilia v čase volieb v **Albánsku** v rokoch 1989 – 2009

Voľby	Udalosť	Miesto výskytu	Obete	Organizátori	Zdroj informácií	Forma	Výsledky	Výskyt	Väzba	Zdroj násilia
PaV 1991	Zastrašovanie v obvode Pogradec	Verejný priestor (Pogradec)	Sympatizanti opozičných strán	Sympatizanti ASP;	Monitorovacia misia	Zastrašovanie	Stiahnutie kandidátov opozičných strán	Pred voľbami	Volebná kampaň	Štátom motivované násilie; politická rivalita
PaV 1991	Zastrašovanie v rurálnych oblastiach	Verejný priestor	Sympatizanti opozičných strán	Sympatizanti ASP;	Monitorovacia misia	Zastrašovanie	Zastrašenie voličov	Pred voľbami	Volebná kampaň	Štátom motivované násilie; politická rivalita
PaV 1991	Streľba v meste Pec	Verejný priestor (Peč)	Voliči	Sympatizant ASP	Monitorovacia misia	Hrozba fyzického útoku; zastrašovanie	N/A	Počas volieb	Akt volieb	Politická rivalita
PaV 1991	Útok na farmárov	Verejný priestor (Skadar)	Voliči	Sympatizanti DSA	Monitorovacia misia	Fyzický útok	Fyzické a psychické ublíženie; ničenie majetku	Po voľbách	Výsledky volieb	Politická rivalita
PaV 1991	Streľba v meste Skadar	Verejný priestor; sídlo pol. strany (Skadar)	Sympatizanti DSA	Sympatizanti ASP; polícia	Monitorovacia misia	Fyzický útok; vražda	4 mŕtvy; niekoľko zranených	Po voľbách	Výsledky volieb	Politická rivalita; štátom motivované násilie
PaV 1996	Mítingy opozičných strán	Verejný priestor	Sympatizanti (hlavne SSA)	Polícia; SHIK; sympatizanti DSA	Monitorovacia misia	Zastrašovanie; bránenie v participácii	N/A	Pred voľbami	Volebnú kampaň	Politická rivalita; štátom motivované násilie
PaV 1996	Výskyt ozbrojených skupín	Verejný priestor	Sympatizanti (hlavne SSA)	Sympatizanti DSA	Monitorovacia misia	Zastrašovanie	Zastrašenie	Počas volieb	Akt volieb	Politická rivalita
PaV 1997	Atentát na prezidenta	Verejný priestor	Prezident (Berisha)	N/A	Monitorovacia misia	Fyzický útok (atentát)	N/A	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 1997	Útoky počas volebného dňa	Verejný priestor	N/A (bližšie neurčené)	N/A	Monitorovacia misia	Fyzický útok	Najmenej 4 mŕtvy a niekoľko zranených	Počas volieb	Akt volieb	Politická rivalita
PaV 1997	Zastrašovanie a teror	Demokratická strana Albánska vydala vyhlásenie, v ktorom konštatovala, že voľby poznačila prítomnosť teroru a nebolo možné viesť slobodnú kampaň v južných okresoch krajiny. Rovnako došlo k masovému exodu osôb spojených s Berishovým režimom, ako následok strachu z prenasledovania a perzekúcie zo strany nových elít.								
PaV 2001	Ničenie plagátov	Verejný priestor	Volebné materiály (plagáty)	Sympatizanti vládnej SSA	Monitorovacia misia	Vandalizmus	Ničenie plagátov	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2001	Zastrašovanie	Verejný priestor	Sympatizanti	Sympatizanti	Monitorovacia misia	Hrozba fyzického útoku; zastrašovanie	N/A	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2001	Zastrašovanie	Verejný priestor	Sympatizanti opozície	Polícia	Monitorovacia misia	Zastrašovanie	N/A	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita (štát?)
PaV 2001	Zastrašovanie	Verejný priestor (Tirana; Durres)	Sympatizanti; voliči	N/A	Monitorovacia misia	Zastrašovanie	N/A	Pred voľbami (2. kolo)	Volebná kampaň	Politická rivalita

Zdroj: Autor; PaV – parlamentné voľby, PrV – prezidentské voľby; N/A – nedostupná informácia.

Tab. G: Výskyt násilia v čase volieb v **Albánsku** v rokoch 1989 – 2009 (pokračovanie)

Voľby	Udalosť	Miesto výskytu	Obete	Organizátori	Zdroj informácií	Forma	Výsledky	Výskyt	Väzba	Zdroj násilia
PaV 2005	Streľba	Verejný priestor (Tirana)	Volebný úradník	N/A	Monitorovacia misia	Fyzický útok	1 mŕtvy	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2005	Streľba	Verejný priestor; Kancelária pol. strany (Tirana)	Sympatizant (DSA)	N/A	Monitorovacia misia	Fyzický útok	1 mŕtvy	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2005	Pôsobenie ozbrojenej skupiny	Verejný priestor	Sympatizanti; voliči	Súkromný bezpečnostný aktér	Monitorovacia misia	Zastrašovanie	Zastrašenie	Počas volieb	Akt hlasovania	Politická rivalita
PaV 2005	Fyzický útok	Verejný priestor (zóna 90)	Voliči; novinári	N/A	Monitorovacia misia	Fyzický útok	Ľahšie zranenia	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2005	Prepadnutie domu	Súkromné bydlisko	Sympatizanti DSA	Sympatizanti SSA	Monitorovacia misia	Fyzický útok; vandalizmus	Ľahšie zranenia; vandalizmus	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2005	Prípady vandalizmu	Sídla politických strán (Fier, Korče, Lač, Skadar a Tirana)	Kancelárie politických strán	Sympatizanti	Monitorovacia misia	Vandalizmus	Vandalizmus	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2005	Zastrašovanie na pracovisku	Celkový priebeh volieb (podobne ako všetky predchádzajúce voľby) bol poznačený rôznymi nekalými praktikami, ktoré zahŕňali zastrašovanie, vynútené hlasovanie pre určitý subjekt zo strany zamestnávateľa, kupčenie s hlasmi a drobné prejavy vandalizmu.								
PaV 2009	Drobné incidenty	Verejný priestor (región Korče a Lezhe; mestá Tirana, Diber)	N/A	N/A	Monitorovacia misia	N/A	N/A	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2009	Rétorické útoky	Verejný priestor	Kandidáti; sympatizanti	Kandidáti; sympatizanti	Monitorovacia misia	Verbálne útoky	N/A	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2009	Spory o vylepovaní plagátov	Verejný priestor (Tirana)	Sympatizanti (DSA; SSA); volebné materiály	Sympatizanti (DSA; SSA)	Monitorovacia misia	Verbálne útoky; fyzické útoky	Drobné zranenia; vandalizmus	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2009	Smrť sympatizanta	Verejný priestor (Qerret)	Sympatizant DSA	Sympatizant SSA	Monitorovacia misia	Fyzický útok	1 mŕtvy	Pred voľbami	Volebná kampaň	Politická rivalita
PaV 2009	Zastrašovanie	Znovu sa objavili prípady ovplyvňovania voličov a vyhrážky smerujúce na stratu práce v prípade, že nebudú voliť podľa vopred dohodnutého vzorca a podporovať tu správnu stranu.								

Zdroj: Autor; PaV – parlamentné voľby, PrV – prezidentské voľby; N/A – nedostupná informácia.